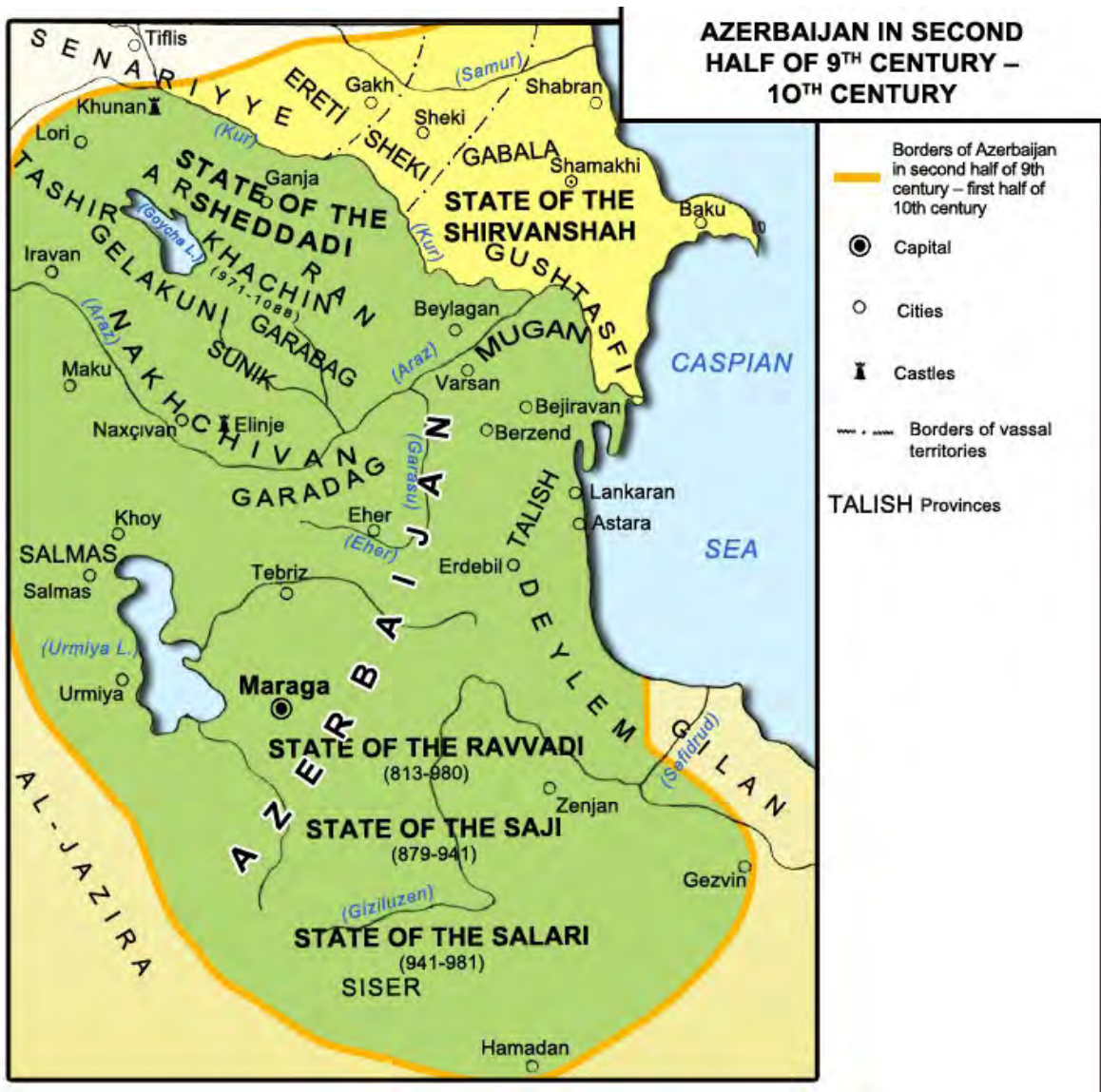

ՔԱՐՏԵԶՆԵՐ

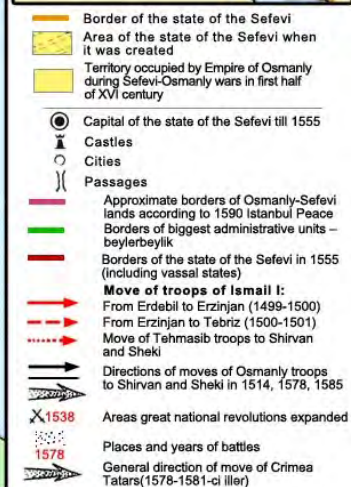

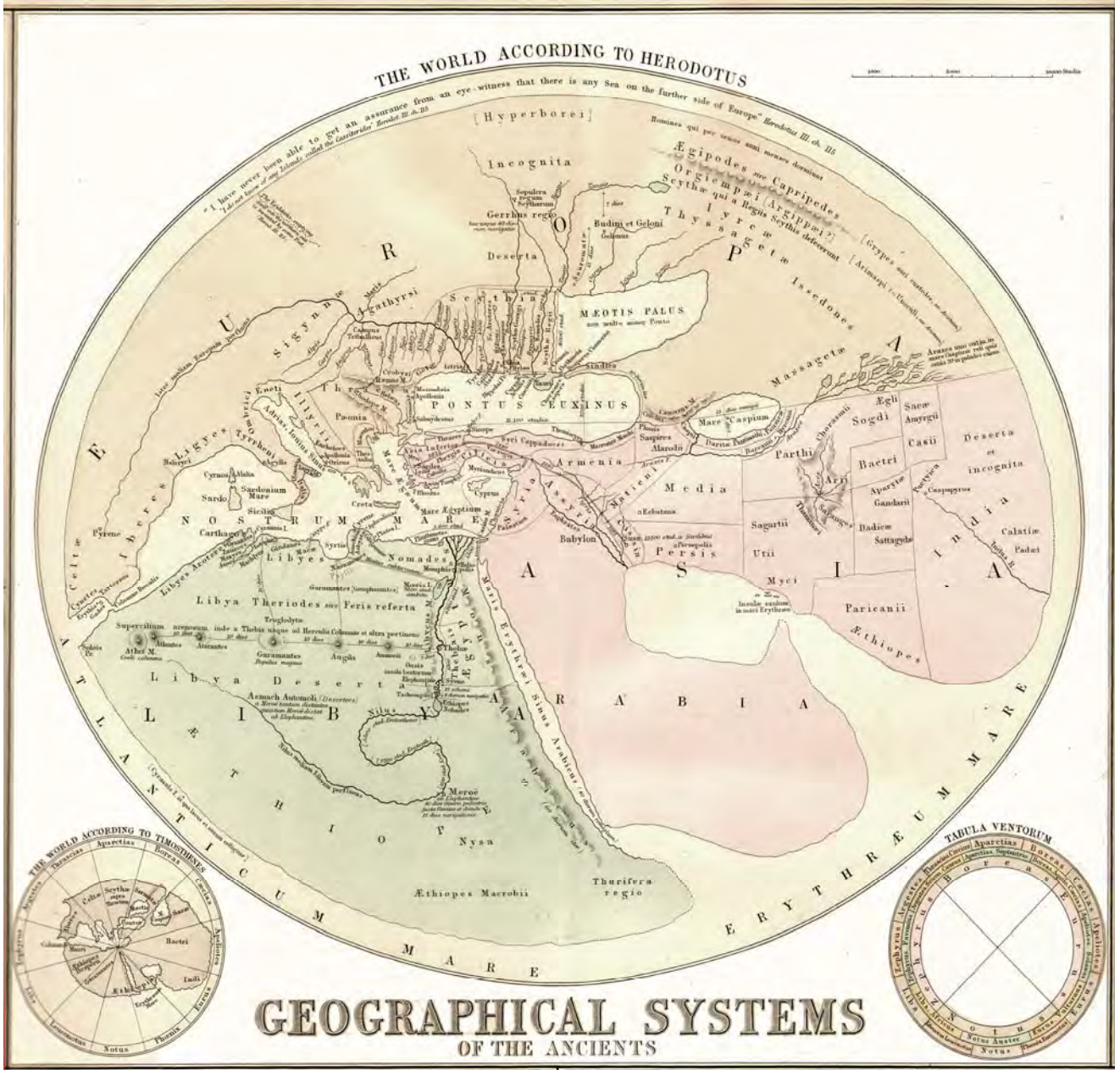
Պատ. 01 - Ադրբեջանի Հանրապետության հրատարակած 9-10-րդ դարերի Ադրբեջանի քարտեզը: Դերբենդից մինչև Իրանի Համադան քաղաքի (Մարաստանի էքսբանա հնագույն մայրաքաղաքի) շրջանն այստեղ անվանված է Ադրբեջան: Այստեղ Հայաստանն ու Իրանը ընդհանրապես չեն նշված:

Պատ. 02 - Այստեղ նշված տարածքներն իբր կազմում են միջնադարյան Ադրբեջանը: Այս էջի երկու քարտեզները «Ադրբեջանի պատմական քարտեզներ» ատլասի էջերից են:

Պատ. 03 –Սեֆյանների իրանի հյուսիսարևմտյան շրջանը, որն Ադրբեջանի ներկա իշխանությունները համարում են իրենց նախնիների՝ 16-րդ դարի Ադրբեջանը:

Պատ. 04 - Աշխարհը ըստ Հերոդոտոսի, մ.թ.ա. 5-րդ դարում, որը գծագրել է անգլիացի քարտեզագետ Չարլզ Մյուլլերը 1884 թվականին Լոնդոնում հրատարակված «Հնագույն աշխարհի ատլասի» համար: Ներքևի բլոկրակներից ձախինը ցույց է տալիս աշխարհն ըստ Թիմոստենեսի, իսկ աջինը հողմացույց է: Կովկասի հարավում գտնվող երկրների շարքում են Հայաստանը, Մարաստանը, Կասպադովկան, Կոլխիդան և Կասպերը: Արբրեջան կամ Աղվանք ավանուճներն այստեղ գոյություն չունեն: Տե՛ս ներքևի դետալը:

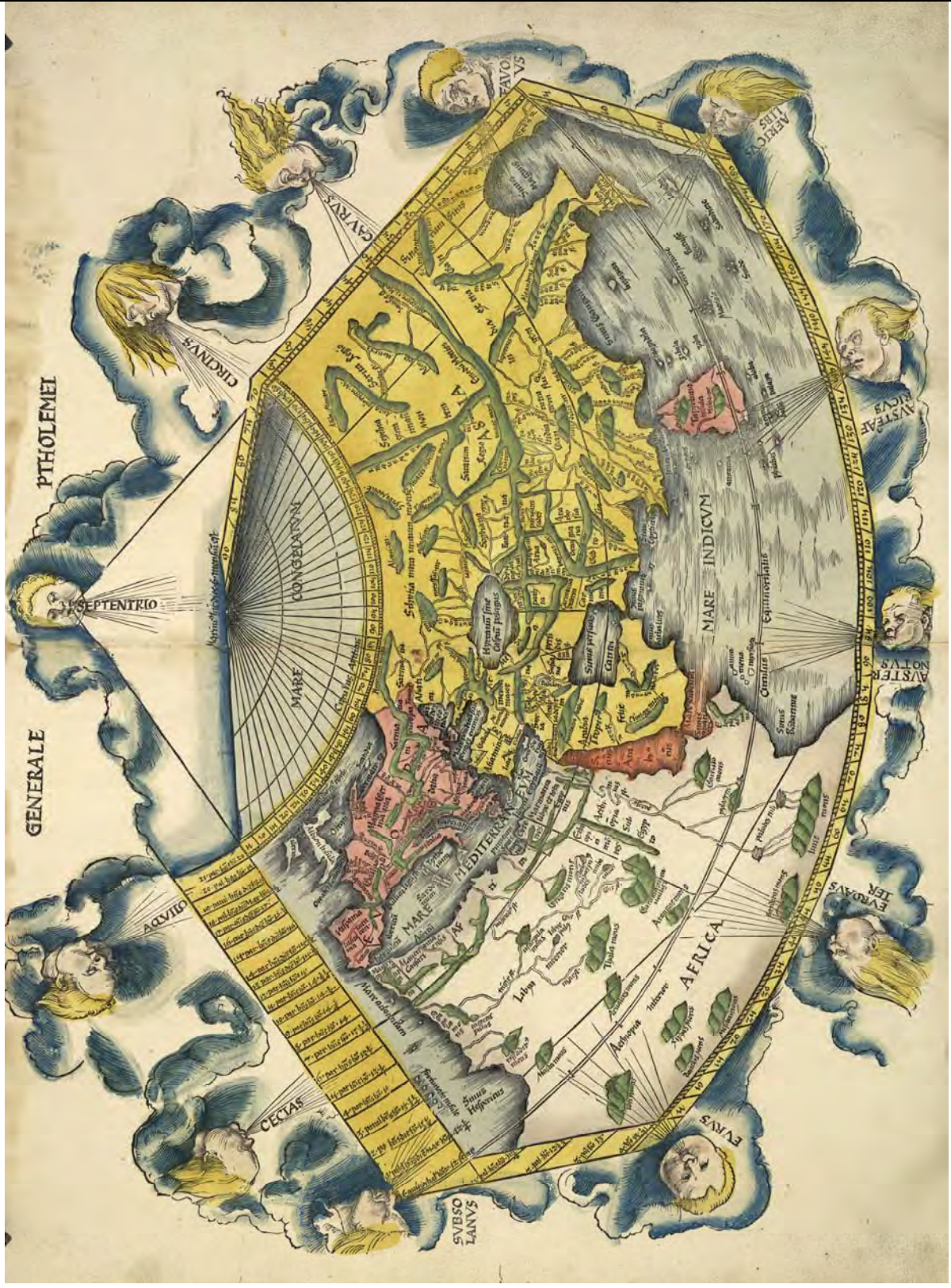
Պատ. 07 – Պոմպոնիոս Մելայի բացատրած աշխարհն այսպես է պատկերացրել Կոնրադ Միլլերը:

Ներքևի դետալում ներկայացված է քարտեզի՝ Կովկասի և Միջին Արևելքի շրջանը, որտեղ Կովկասից հարավ կարելի է տեսնել Հայաստանը, Պարսկաստանը, Կոլխիդան, Ադիաբենեն, Մարաստանն ու Կապարովկիան:

Քարտեզի հյուսիսը գտնվում է ձախում, որտեղ կենտրոնում առկա են Ազովի ծովը (Palus Meotidis) և Սև ծովը, միացած Եգեյանին, որն այստեղից հասնում է մինչև քարտեզի կենտրոնը, իսկ դրա վերը Կասպից ծովն է՝ միացած Հյուսիսային ծովերին:

07ա ↓ Քարտեզի դետալը

Պատ. 08 - Պտղոմեոսի աշխարհագրույց քարտեզը՝ վերագծված 1513 թ.: Մամրամասաների համար տե՛ս կից դետալը:

← Պատ. 08ա - Պտղոմեոսի «Աշխարհացույց» քարտեզի մեջ պատկերված Հայաստանի շրջանը: Առկա են Մեծ և Փոքր Հայքերը, Մարաստանը, Կողքիսը և Աղվանքը:

Երկու քարտեզների պատճեններն էլ վերցված են Լոնդոնի Բրիտանական գրադարանից:

↑ Պատ. 09 – Պտղոմեոսի Հայաստանը, Աղվանքը, Վիրքն ու Կողքիսը պատկերող քարտեզը՝ գծագրված 1482 թվականին: Հայաստանից արևմուտք է Մարաստանը, որն ապագայում կոչվեց Ատրպատական:

↑ Պատ. 10- Պտղոմեոսի Մեծ և Փոքր Հայքերի քարտեզը: Առկա են նաև Աղվանքն ու Մարաստանը: Բնագիրը պահպանվում է Լոնդոնի Բրիտանական գրադարանում:

↓ Պատ. 11 – Ս. Հերոնիմոսի աշխարհագույցը, 5-րդ դար, Անգլիա: Հաջորդ էջում տե՛ս քարտեզի դետալը: Բնագիրը պահպանվում է Լոնդոնի Բրիտանական գրադարանում:

Պատ. 11ա - Այս դետալի մեջ բարձրանաբար տրված են քարտեզի կարևոր տեղանունները:

1. Կասպից ծով	17. Հիրկանիա, Կասպից ծովի ափին
2. Սև ծով	18. Աղվանք, Կասպից ծովից արևմուտք
3. Միջերկրական ծով	19. Կողքիս
4. Պարսից ծոց	20. Կիլիկիա
5. Արաքս գետ	21. Բարելոն
6. Եփրատ գետ	22. Հայկական Պար լեռնաշղթա
7. Տիգրիս գետ	23. Կովկասյան լեռնաշղթա
8. Դոն գետ	24. Տավրոսյան լեռնաշղթա
9. Մեծ Հայք	25. Հավանաբար Կասպից ծովի հարավում գտնվող Պարսկաստանի Էլբրուս լեռնաշղթան
10. Փոքր Հայք	26. Անանուն: Հավանաբար Կովկասյան լեռները, որոնց միջով բացված ճանապարհը «Կասպից Ղարաասներ» է կոչված
11. Հայաստանի Ղարաասները	27. Արարատներ
12. Նոյյան տապան և Հայաստան	28. Կովկասյան լեռների և Կասպից ծովի մոտով անցնող Դերբենդի «ճորա պահակ» անցում:
13. Կապադովկիա	
14. Քաղեա	
15. Պարթևաստան	
16. Ադիաբենե	

P. Orosii

ad Hist. libr. 1. c. 2.

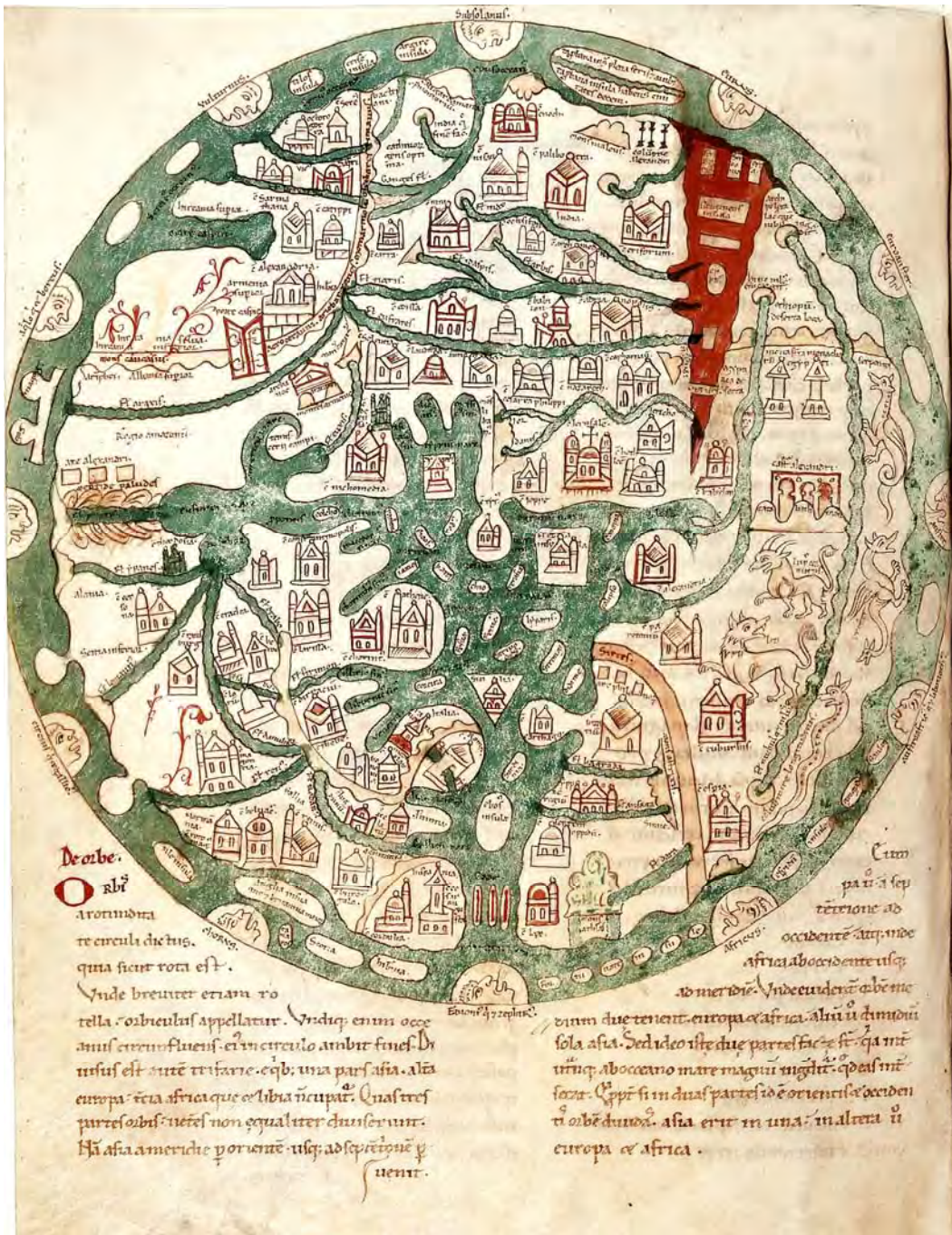
Mappamundi

adaptata.

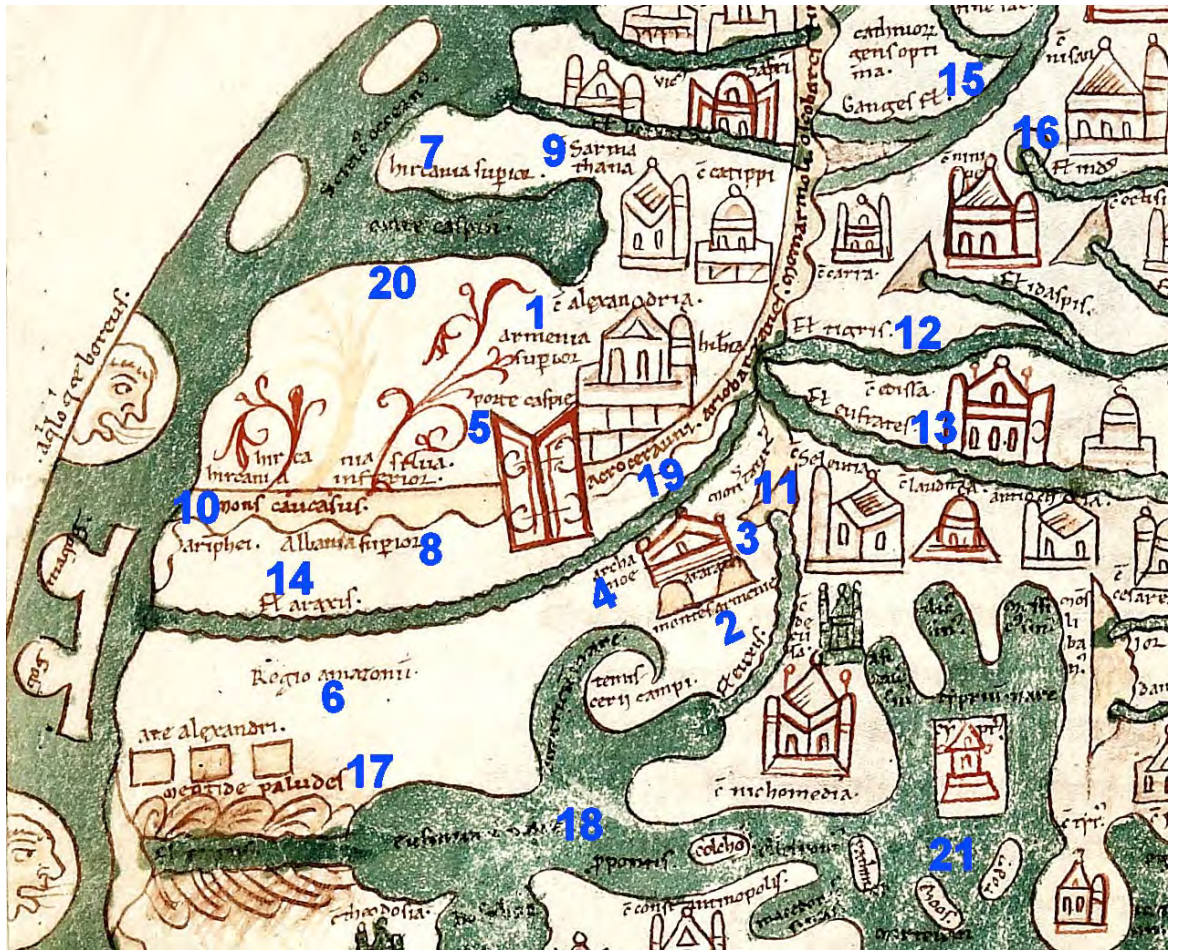

Պատ. 12 – Հինգերորդ դարի պատմաբան և աստվածաբան Պավլոս Օրոսիոսի աշխատությունների վրա հիմնված Կոնրադ Միլլերի աշխարհագրույցն այսպես է ներկայացնում աշխարհը: Քարտեզի հյուսիսը ձախ կողմում է, իսկ կենտրոնից մինչև ներքև տարածված ծովը Միջերկրականն է: Կենտրոնից ձախ՝ հյուսիս, ձգվում է Եգեյան ծովը, որը վերջանում է Սև ծովով: Կասպից ծովը վերն է ձախում՝ պատկերված որպես ծովածոց, միացած աշխարհը շրջապատող Օվկիանոսին: Քարտեզի վերևի կեսն Ասիան է, ներքևի աջումն Աֆրիկան, իսկ ձախում՝ Եվրոպան:

Կովկասի հարավային շրջանում՝ Սև և Կասպից ծովերի միջև, կարելի է տեսնել Կողքիսը և Կապադովկիան, իսկ վերևում Ալբանիան: Սրանցից արևելք է գտնվում Հայաստանը՝ տեղադրված Տավրոսյան լեռների երկու կողմերում: Հայաստանից հարավ են Պարթևաստանը և Սարաստանը:

Պատ. 14 – Սա Իգիդրի բազմազան տեղեկություններ պարունակող T-O տեսակին պատկանող մի զարդարուն քարտեզ է: Արևելքը քարտեզի վերն է, իսկ կենտրոնում է Երուսաղեմը: Վերը՝ աջում կարմիր սեպանման ծովը Կարմիր ծովն է, որտեղ նաև ցույց է տրված նրա ճեղքվելը, որը, ըստ Աստվածաշնչի, բացվեց հրեաներին Եգիպտոսից դեպի Պաղեստին առաջնորդելու նպատակով: Քարտեզի մանրամաս բացատրությունները կարելի է տեսնել հեղինակի «Կովկասից հարավ երկրները միջնադարյան քարտեզներում» հատորում: Քարտեզը վերցված 1050 թ. մի ձեռագրից, որը գտնվում է Գերմանիայում՝ Սյունիսենի քաղաքային գրադարանում: Հաջորդ էջի դետալում ցույց է տրված քարտեզի Կովկասի շրջանը: Դետալի ներքևում տրված է դետալում կապույտով համարակալված տեղանունների բարձրանությունը:

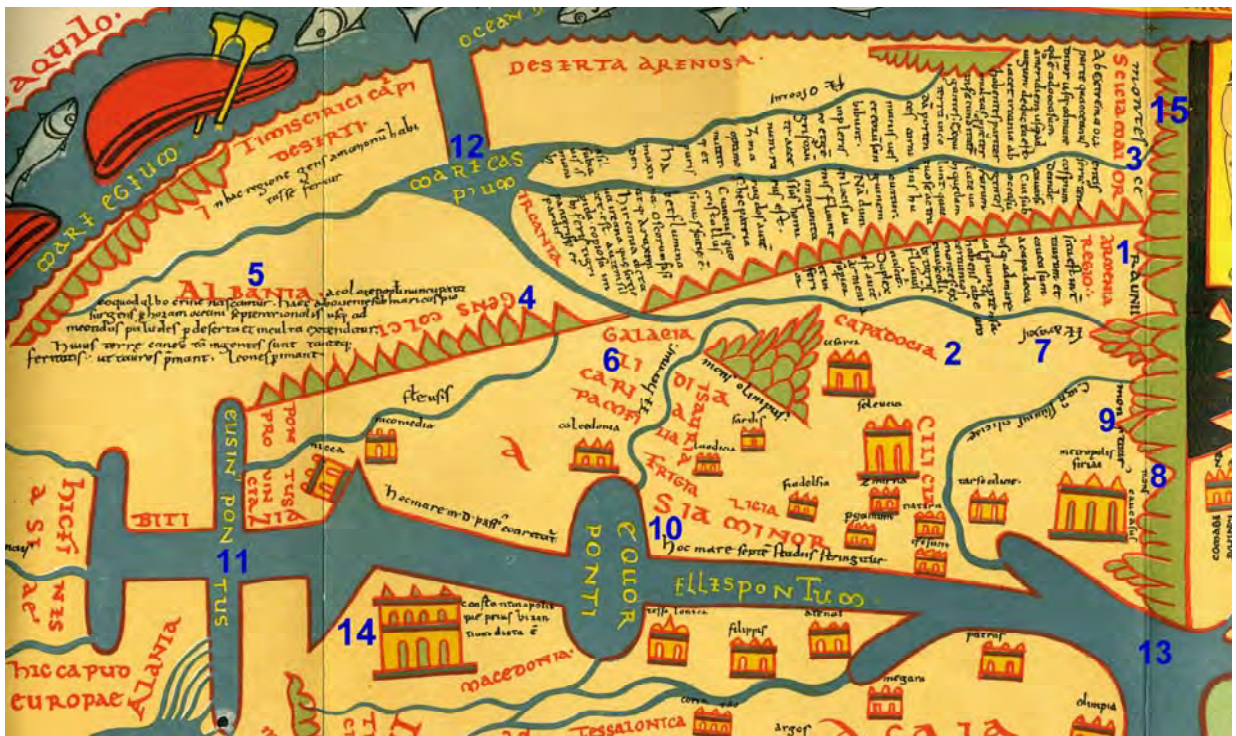

Պատ. 14ա - Համար.14 քարտեզի դետալը: Համարակալված տեղանունների թարգմանությունը տրված են ներքո:

1. Armenia superior- Մեծ կամ Վերին Հայք
2. Montes Armenie - Հայկական լեռներ կամ Հայկական Պար
3. Ararat - Արարատն իր երկու գագաթներով
4. Archa Noe - Նոյյան տապանը
5. Porte Caspie- Կասպից Դարպասները, այստեղ՝ Դարյալի կիրճը:
6. Regio amazonii - Ամազոնուհիների բնակված տարածքը
7. Hircania Superior - Վերին Հիրկանիա
8. Albania Superior - Վերին Աղվանք
9. Sarmatharia - Ռուսաստանի շրջան
10. Mons Caucasus - Կովկասյան լեռներ
11. Mons Taurus կամ Tauris - Տավրոսյան լեռներ
12. Tigris - Տիգրիս
13. Euphrates - Եփրատ
14. Araxis - Արաքս
15. Ganges - Գանգես
16. Indus - Ինդոս
17. Meotide paludes – Մեոտիսյան կամ Ազովյան ճահիճներ
18. Սև ծով
19. Mons Acroceraunis - Ակրոկերավնյան լեռներ:
20. Mare Caspiu - Կասպից ծով
21. Միջերկրական ծով

Պատ. 15 – 7-րդ դարի՝ Բեստուսի «Աշխարհացոյց» քարտեզի՝ Փարիզում պահպանված Ֆրանսիայի ազգային գրադարանի օրինակը՝ ընդօրինակված 1050 թվականին:

Պատ. 16 – Բեատուսի աշխարհագրույց քարտեզի՝ Փարիզի օրինակից Կոնրադ Միլլերը վերագծել է նորը: Այստեղ քարտեզի վերը հյուսիսն է, Միջին Արևելքը և Կովկասի երկրամասը պարզ կարելի է տեսնել վերագծված քարտեզի մեջ, որի վրայի տեքստերն ու տեղանունները համարակալված են, իսկ ներքևում տրված են նրանց թարգմանությունները:

1. *Armenia Regio*. Հայաստանի շրջանը:

«Այս շրջանը գտնվում է Տավրոսյան և Կովկասյան լեռների միջև, որը տարածվում է մինչև Կասպից ծով, և որի փեշերից ակունք է առնում Տիգրիսը: Հայաստանը երկու մասից է բաղկացած՝ վերին Հայք և Ներքին Հայք»

2. *Capadocia*, Կապադովկիա

3. *Scicia Maior*, Մեծ Սկյուբիա - այստեղ՝ Ռուսաստանի հարավային շրջանը:

4. *Chorasmia*, Կորասմիա

5. *Albania*, Ալվանը - բերում ենք տեքստի ազատ թարգմանությունը.

Այստեղ մարդիկ ծնվում են սպիտակ մազերով: Մրա արևելքումն է Կասպից ծովը, որը բարձրանում ու միանում է շրջապատող Օվկիանոսին և մյուս կողմից հասնում մինչև Ազովյան ծախիճները: Այստեղի շներն այնքան կատաղի են, որ խեղդում են ցուլերին ու սպանում առյուծներին:

6. *Lidia*, Լյուդիա

7. *Flux Araxis*, Արաքս գետ

8. *Mons caucasus*, Կովկասյան լեռներ

9. *Mons Taurus*, Տավրոսյան լեռներ

10. *Asia Minor*, Փոքր Ասիա

11. *Eusin Pontus*, Սև ծով

12. *Mari caspium*, Կասպից ծով

13. *Shigերկրական*

14. *Constantinopolis*, Կոստանդնուպոլիս

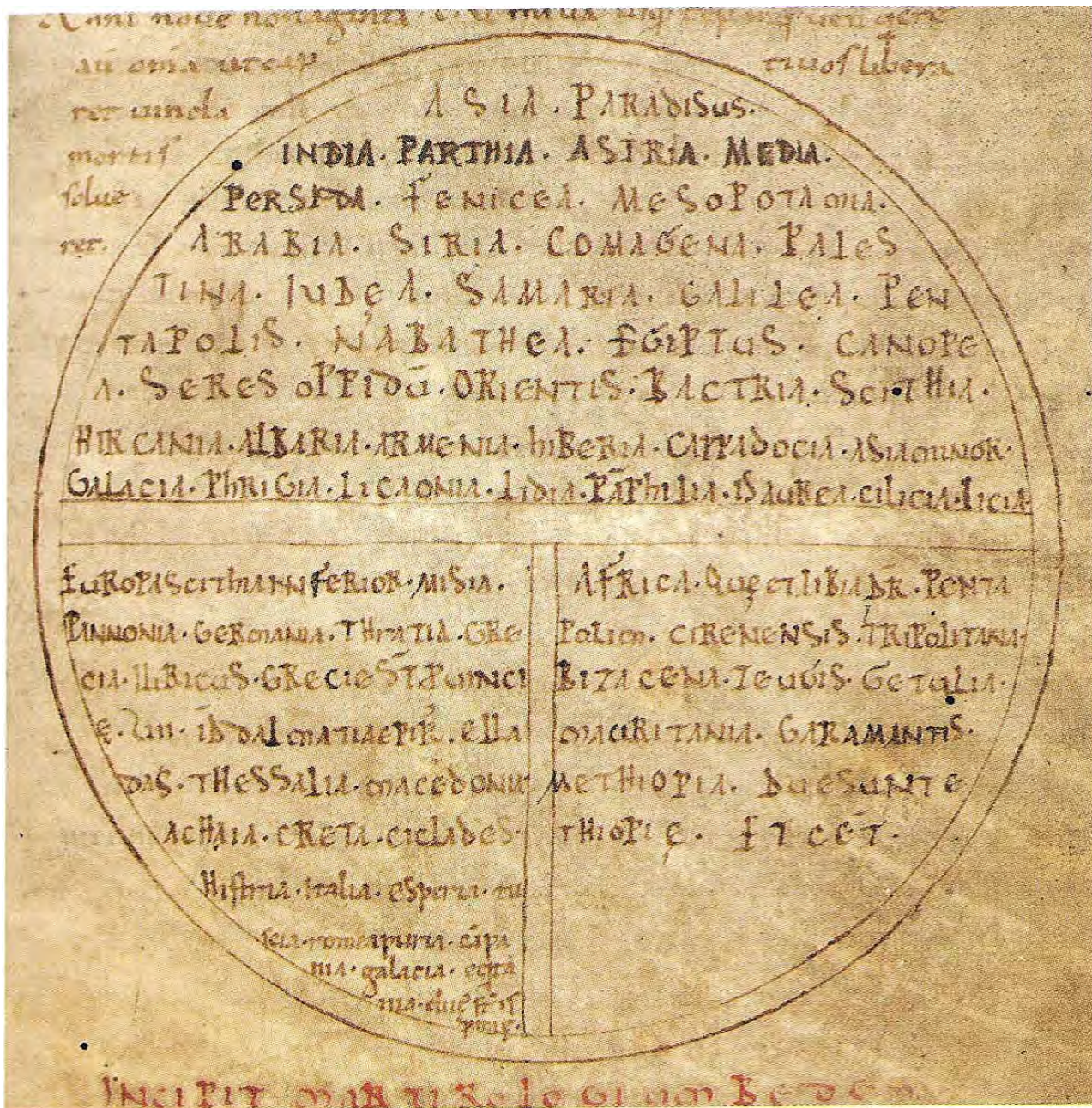
15. *Montes Ceraunii*, Կերավնյան լեռներ

Պատ. 17 - Բեատուսի «Աշխարհացույց» քարտեզից մեկ այլ օրինակ, որը պահպանվում է Իսպանիայի Բուրգո-դի-Օզմա քաղաքում: Սա 8-րդ դարի ձեռագիր քարտեզի՝ 1203 թ. ընդօրինակումն է: Ինչպես բոլոր T-O տեսակի քարտեզները, սա էլ ուղղորդված է վերն արևելքով, որտեղ պատկերված է դրախտն իր չորս արտահոս գետերով:

Քարտեզում նշված դեմքերն առաքյալներինն են՝ տեղադրված նրանց առաքելության վայրերում: Այստեղ Հայաստանը ցուցադրված է Կասպից ծովի արևմուտքում՝ Կուր գետի երկու ափերին, իսկ Աղվանքը (Aluania)՝ Կասպից ծովի արևմուտքում, Կուրից հյուսիս: Լեռներից հարավ՝ Եփրատի ու Տիգրիսի մոտ են գտնվում Պարթևաստանը և Ասորեստանը (Parthia, Assiria): Հայաստանից արևելք է գտնվում Ալբանիան, իսկ Ադրբեջան անվանումն այստեղ չկա:

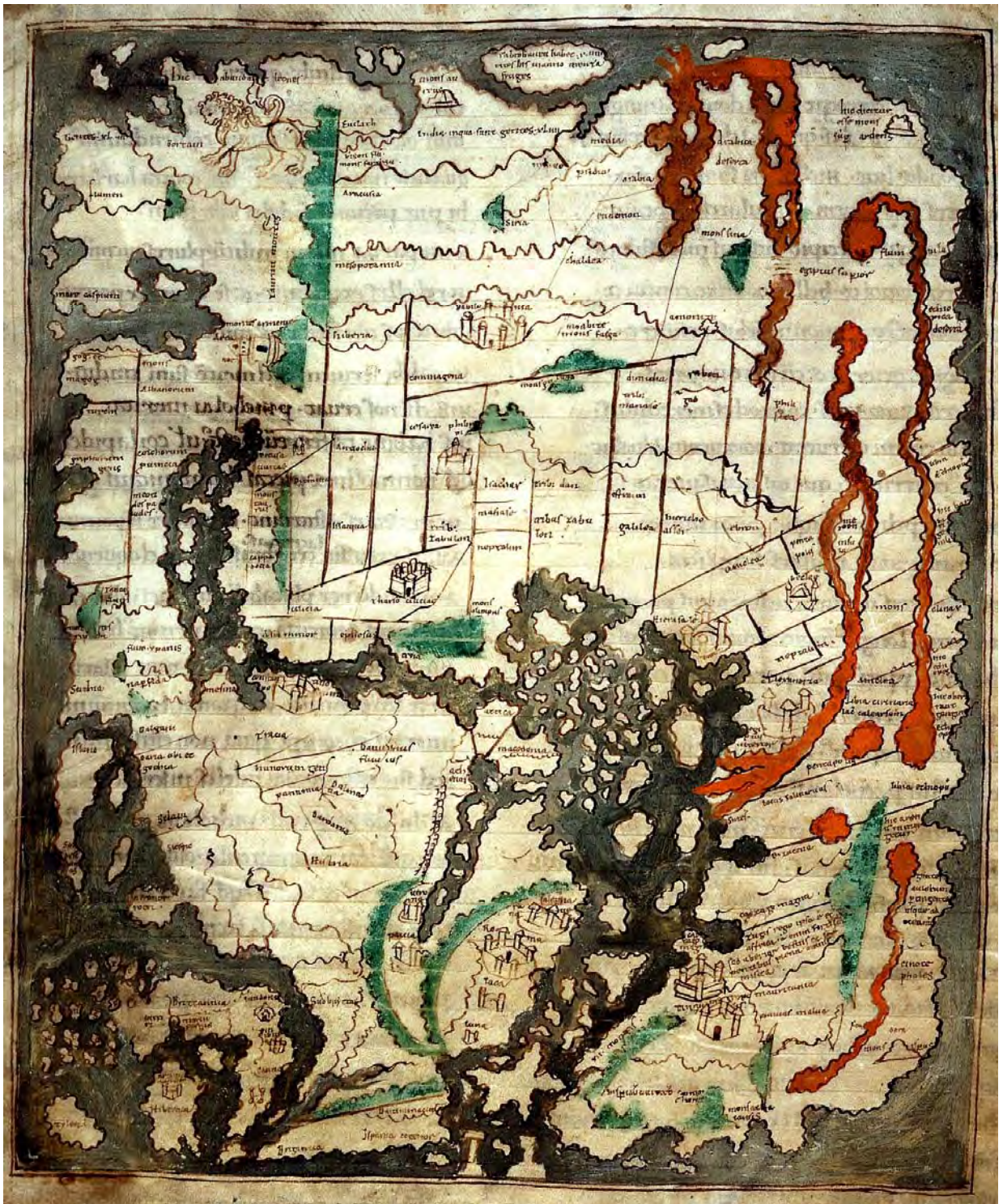
Բեատուսի բնագրի այս երկու ընդօրինակումները (պատ. 15 և 17) չնայած պատկանում են նույն տեքստն ունեցող ձեռագրին, բայց նրանց գծագրելու և ներկայացման ոճերն ամբողջովին տարբեր են:

Պատ. 18 - Բեդա երանելու աշխարհագրույց քարտեզը՝ գծված 11-րդ դարում Անգլիայում, որը ներկայացված է T-O ընդհանուր տեսքով: Լոնդոնի Բրիտանական գրադարանի ձեռագրից:

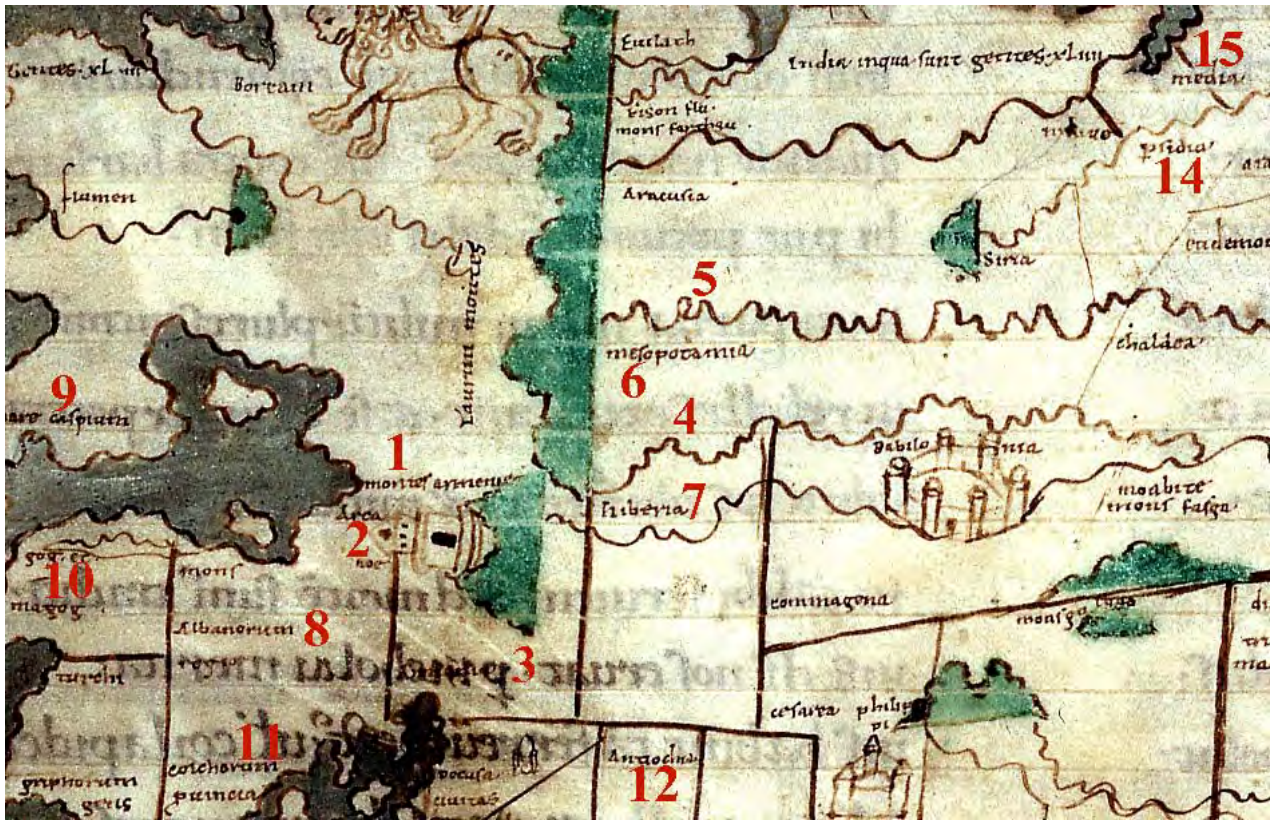
Քարտեզում երկրների անունները ցուցակի կերպարանքով նշված են պատկան մայր ցամաքների տարածքում՝ առանց սահմանները նշելու և առանց որևէ հերթականության:

Երկրորդ տողում են Պարթևաստանն ու Մարաստանը: Վերից ութերորդ տողում նշված երկրների ու շրջանների անուններն են՝ ձախից՝ Զիրկանիա, Ալբանիա-Ալվանք, Արմենիա-Հայաստան, Հիբերիա-Վիրք, Կապադովկիա և Փոքր Ասիա: Ադրբեջանն այստեղ բացակա է:

↑ Պատ. 19 – «Բրթրոնյան» աշխարհացույց քարտեզը, որի վերն արևելքն է: Քարտեզը պատրաստված է 1050 թվականին Անգլիայում և գտնվում է Լոնդոնի Բրիտանական գրադարանում:

Հաջորդ էջում ներկայացված է այս քարտեզի Կովկասի տարածաշրջանը, որի վրա համարակալված ու թարգմանված են որոշ կարևոր տեղանուններ:

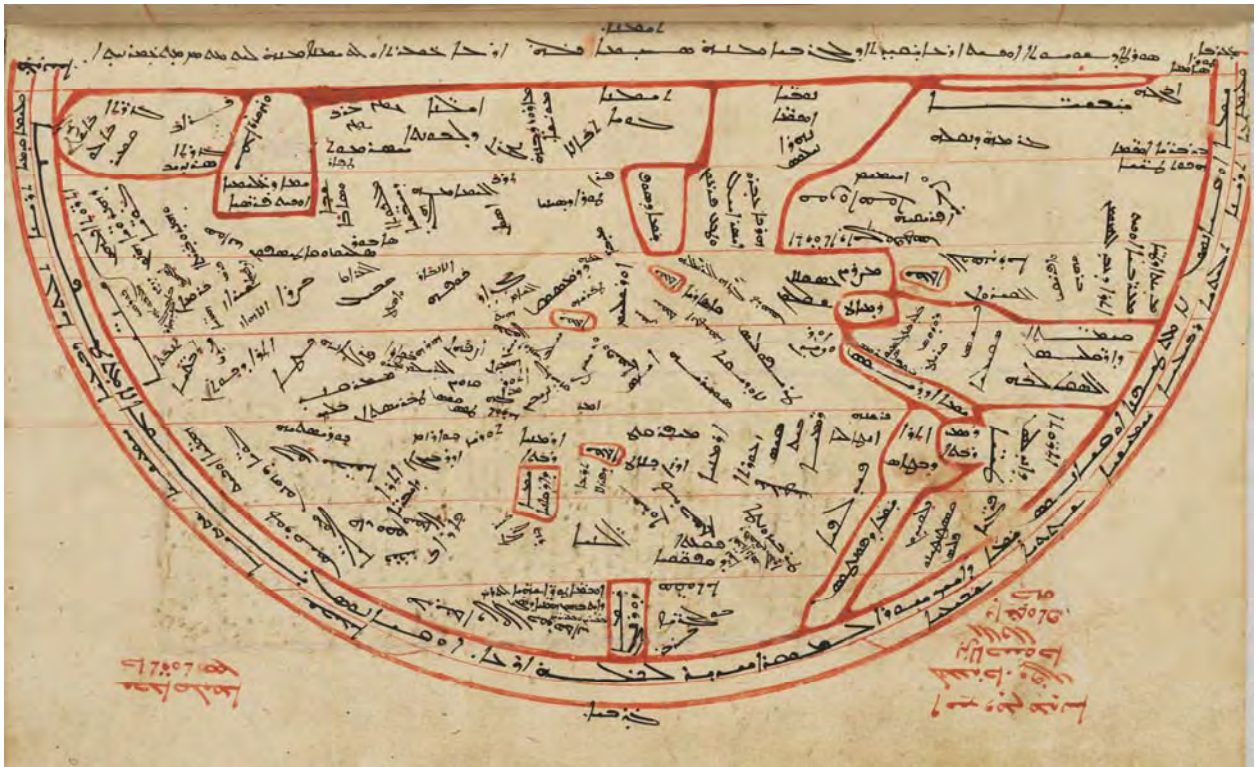
Պատ. 19ա- Համար 19 քարտեզի դետալը: Հայաստանի և հարակից շրջանների տեղանունները կարելի է տեսնել վերի դետալում, որի վրա համարակալված տեղանուններն են .

1. *Montes Armenie*, Հայկական լեռներ
2. *Arca Noe*, Նոյյան տապան
3. *Armenie*, Հայաստան լնյուս կողմից ներծված թանաքի պատճառով դժվար ընթեռնելի]
4. *Եփրատ*
5. *Shqrihu*
6. *Միջագետք*
7. *Hiberia*, Վիրք
8. *Mons Albaniorum*, Աղվանքի լեռներ - Կովկասյան լեռները
9. *Mare Caspium*, Կասպից ծով
10. *Gog et Magog*, Գոգ և Մագոգ ցեղեր
11. *Colchorum*, Կողքիսի շրջան կամ Աբխազիա, ուր գտնվում էր Ոսկե գեղը:
12. *Antiochia*, Անտիոք
13. *Taurisu montes*, Տավրոսյան լեռներ
14. *Persida*, Պարթևաստան
15. *Media*, Մարաստան

Ատրպատականն անվանված է իր հնամենի՝ Մարաստան անունով:

Պատ. 20 – Սաուլիի աշխարհացույցը, 1180 թ.: Հաջորդ էջում ցուցադրված է Կովկասի ու Միջին Արևելքի տարածաշրջանը. կարևոր տեղանունները համարակալված են կապույտով:

↑ Պատ. 21 - Քարտերեոսի աշխարհացոյց քարտեզը: Այստեղ ցուցադրված է արևելյան կիսագնդի հյուսիսային կեսը, որը համարվում էր աշխարհի բնակելի շրջանը՝ բաժանված 7 եղանակային գոտիների: Քարտեզն ուղղորդված է վերը հարավով: Փարիզ, Ֆրանսիայի ազգային գրադարան:

↓ Պատ. 21ա - Նույն քարտեզը տեղանունների լատիներեն տառադարձումով, որոնցից կարևորները համարակալված են: Սրանց թարգմանությունը տրված է աշխատության Հինգերորդ գլխի 5.10 ենթաբաժնում, իսկ մանրամասները՝ հաջորդ էջում::

Արևելք Արևմուտք

սւրժ գօ-ճաւյութ աւկոթ ար'ա յախիտ'ա ցալե-ցարբեյա մենահ սիմ'ա կոլլահ ար'ա 'ամարտ'ա ւալե-տայմեն'ա մենահ Կոնստանդնուպոլիս Կարթագոն

տայմեն'ա Հարավ

1 habšajē 1 Կիլիկիական Գոտի I
2 nūbajē 2 ukhēmē 3 nahra 3 nilōs
4 taimenā 4 Gauwajā
5 gāzratā 5 Կոնստանդնուպոլիս
6 gāzratā 6 Կարթագոն
7 garmat danka 7 Կիլիկիական Գոտի II
8 garmat danka 8 barbarajē ukhāmē
9 afrikijā 9 Կիլիկիական Գոտի III
10 ašhelān megrin 10 Կիլիկիական Գոտի IV
11 ašhelān megrin 11 Կիլիկիական Գոտի V
12 ašhelān megrin 12 Կիլիկիական Գոտի VI
13 ašhelān megrin 13 Կիլիկիական Գոտի VII
14 ašhelān megrin 14 Կիլիկիական Գոտի VIII
15 ašhelān megrin 15 Կիլիկիական Գոտի IX
16 ašhelān megrin 16 Կիլիկիական Գոտի X
17 ašhelān megrin 17 Կիլիկիական Գոտի XI

Հյուսիս

Գոտի I

- 1- Եթովպիա
- 2- Նուբիա
- 3- Նեղոս գետ
- 4- Սուդան
- 5- Հնդկական ծով
- 6- Ցեյլոն կղզին

- 4- Մարադա [ուր մահացավ հեղինակը]
- 5- Թավրիզ
- 6- Սամարղանդ
- 7- Հալեպ

- 13-Կասպից ծով
- 14-Վիրք
- 15- Երկաթե դուռ

Գոտի VI

- 1- Ֆրանսիա
- 2- Սև ծով
- 3- Շիրվան
- 4- Ալանների երկիրը
- 5- Գորգանի [Կասպից] ծով
- 6- Հոների և թուրքերի երկիրը, որոնք մոնղոլ են
- 7- Ամազոնուհիներ, որոնք իրենց կուրծքը կտրում են
- 8- Կովկասյան լեռներ

Գոտի II

- 1- Աֆրիկա
- 2- Եգիպտոս երկիր
- 3- Կարմիր ծով
- 4- Սինայի լեռ
- 5- Պարսից ծոց
- 6- Հնդկների երկիր

Գոտի V

- 1- Իսպանիա
- 2- Հռոմ
- 3- Անատոլիա
- 4- Սիս [Կիլիկիայի մայրաքաղաքը ուր նա ձեռնադրվեց կաթողիկոս, այժմ Կոզան քաղաքը]
- 5- Փոքր Հայք
- 6- Սելիթենի

Գոտի VII

- 1- Սկյութացիք
- 2- Բուլղարացիք
- 3- Բալթիական կամ Հյուսիսային ծով
- 4- Թրքական լեռներ որտեղ ապրում են բարբարոս հոները
- 5- Գոգ և Մագոգ ցեղեր
- 6- Բորիսթենես [Դնեպր գետը]

Գոտի III

- 1- Ալեքսանդրիա
- 2- Եգիպտոս
- 3- Կեսարիա
- 4- Անտիոք
- 5- Երուսաղեմ
- 6- Դամասկոս

- [Մալաթիա, հեղինակի ծննդավայրը]
- 7- Խլաթ [Մեծ Հայքի մայրաքաղաքը]
- 8- Արզան
- 9- Մաիֆերկաթ [Տիգրանակերտ]
- 10-Վանա լիճ
- 11-Մեծ Հայք
- 12-Ատրպատական

Գոտի IV

- 1- Սլավներ
- 2- Կիպրոս
- 3- Ադրիատիկ ծով

Հավելված Պատ. 22ա-ն նրկայացնում է քարտեզի վերագծված տարբերակը, որի վրա կարելի է տեսնել բոլոր քաղաքների ու շրջանների տեղանունները՝ Կոնրադ Միլլերի կողմից փոխադրված լատինատառի: Ընդօրինակման որոշ տեղանունների վրա ավելացված են համարներ, որոնք փակագծերի մեջ նշված են այս պարբերության մեջ և թարգմանաբար՝ վերի տեղանունների ցուցակում, բաժանված ըստ եղանակային գոտիների, համապատասխան քարտեզի վրա կարմիրով ավելացված համարներին: Բացի կարևոր տեղանուններից, հեղինակը քարտեզում նշել է բոլոր այն քաղաքները, որոնք կարևոր դեր են ունեցել իր անձնական կյանքում: Քարտեզում առկա են Մեծ և Փոքր Հայքերը (V-11 և 5), Խլաթը՝ Մեծ Հայքի մայրաքաղաքը (V-7), Մայֆերկաթը կամ Միաֆարկին-Տիգրանակերտը՝ մինչքրիստոնեական Հայաստանի մայրաքաղաքներից մեկը (V-9) և Վանա լիճը (V-10): Վանի (V-10), Կովկասի (VI-8) և ալանների (VI-4) միջև՝ Կասպից ծովից (V-13) արևմուտք առկա է Երկաթե դուռը (V-15), որը Դերբենդի կամ Կասպից դարպասն է: Քարտեզում առկա են նաև Ատրպատականը (V-12) և Շիրվանը (VI-3), որը նշված է Աղվանքի տեղում:

Պատ. 22 – Հերեֆորդ քաղաքի Մայր տաճարում պահպանված «Աշխարհացույցը», որը ճանաչված է որպես “Hereford Mappa Mundi”, պատրաստված է 1280-ական թվականներին Անգլիայում: Քարտեզում արևելքը վերն է, իսկ կենտրոնում դեպի ներքև մուգ գույնի տարածքը ներկայացնում է Սիջերկրական ծովը: Քարտեզի կենտրոնում է Երուսաղեմը: Կովկասի շրջանի մանրամասն ցուցադրված է հաջորդ էջի 23ա դետալում:

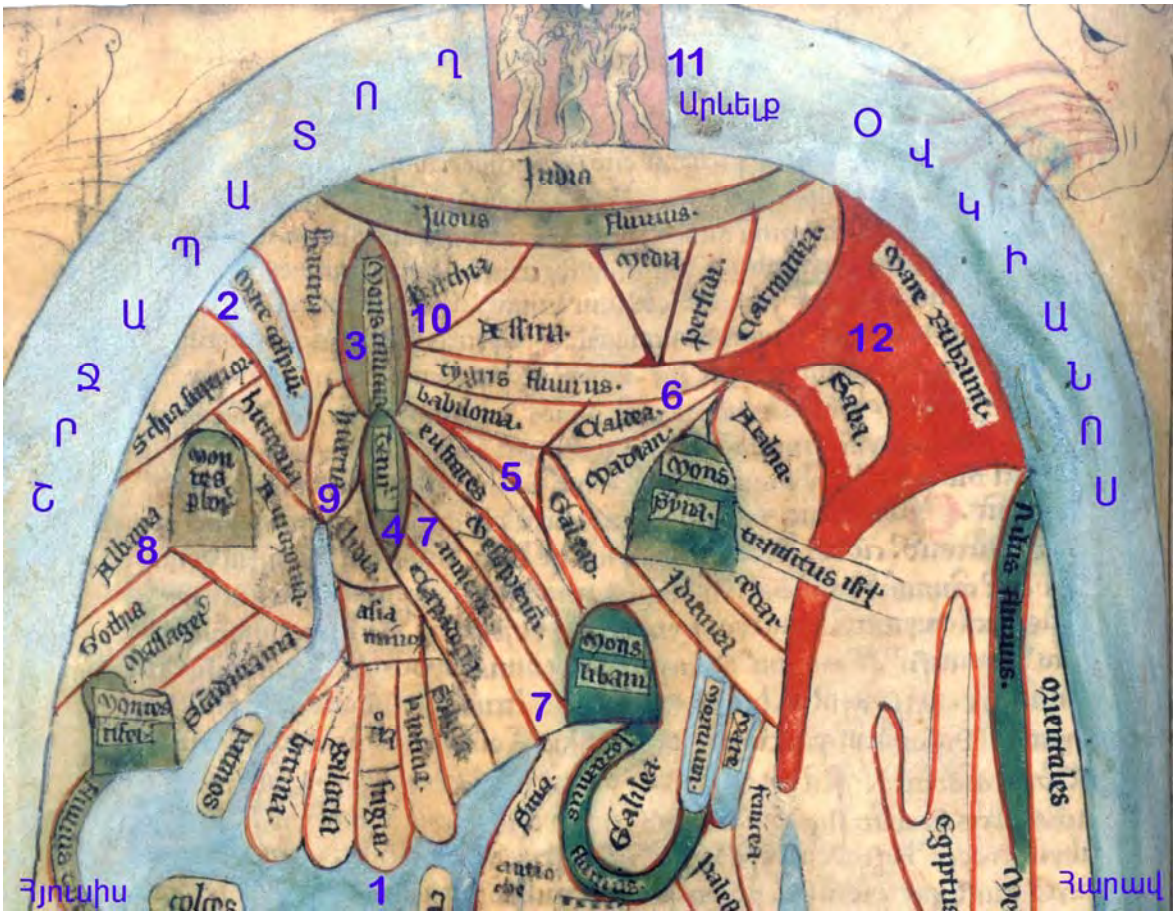

Պատ. 22ա - Սա նախորդ էջի համար 22 քարտեզի դետալն է, որի վրա կարելի է տեսնել տեղանուններն ու դրանց մակագրությունները: Սրանցից կարևորները համարակալված են կապույտով և թարգմանաբար ներկայացված ներքևում:

1. Armenia, Հայաստան - Հնագույն Հայաստանի սահմաններն էին արևմուտքում Եփրատը, հարավում Տավրոսյան լեռները և հյուսիսում՝ Վիրքը:
2. Armenia Superior, Վերին Հայք - կամ Սեծ Հայք:
3. Armenia Inferior, Ներքին Հայք - կամ Փոքր Հայք:
4. Archa noe sedit in montibus armenie - Նոյյան տապանը նստած Հայաստանի լեռների վրա:
5. Thiberia - կամ Վիրք:
6. Samosata civitas - Արշամաշատ քաղաքը:
7. Montes Parcoatras - կամ Փոքր Կովկասյան լեռները. այստեղից է սկիզբ առնում Եփրատը:
8. Montes Acrocerauni - Դաղստանի լեռները:
9. Mons Taurus, Տավրոսյան լեռնաշղթան, Հայաստանի տարածքի արևմտյան սահմանը:
10. Mesopotamia, Միջագետք:
11. Tigris fluvius, Տիգրիս գետ - որի ակունքը նույնպես Փոքր Կովկասն է:
12. Euxinum mare - Սև ծով:
13. Porte Caspiae, Կասպից դարպաս:
14. Mare Caspium, Կասպից ծով:
15. Caspium civitas, Կասպից քաղաք:
16. Hircania, Հիրկանիա:
17. Hircani huc habitant, Այստեղ են ապրում հիրկանացիք:
18. Colcorum provincia, Կողքիսի տարածքը:
19. Golden Fleece, Ոսկե գեղմը, որը հափշտակելու համար Պրիամոսն ուղարկեց Յատունին:
20. The Albanians, Աղվաններն ունեն վառ դեղին աչքեր և գիշերով ավելի լավ են տեսնում, քան ցերեկով:

Պատ. 23 – Ռանուֆ Հիզդենի «Աշխարհացույցը», որը տեղադրված է նրա «Պոլիքրոնիկոն» երկի ձեռագրերի հատորներում, գծագրված է 1350-ական թվականներին: Քարտեզի վերը, արևելքում է երկրային Դրախտը: Վերի աջում կարմիր ներկվածը կարմիր ծովն է: Ուղիղ գծերով առանձնացած են երկրներն ու շրջանները: Քարտեզի բնագիրը գտնվում է Օքսֆորդի Բոլդեյան գրադարանում, Մեծ Բրիտանիա:

Պատ. 23ա - Քարտեզի 34-ի այս դետալում նշված են Հայաստանի և հարակից շրջանների կարևոր տեղանունները, որոնց անունների թարգմանությունը տրված է ներքևի ցուցակում:

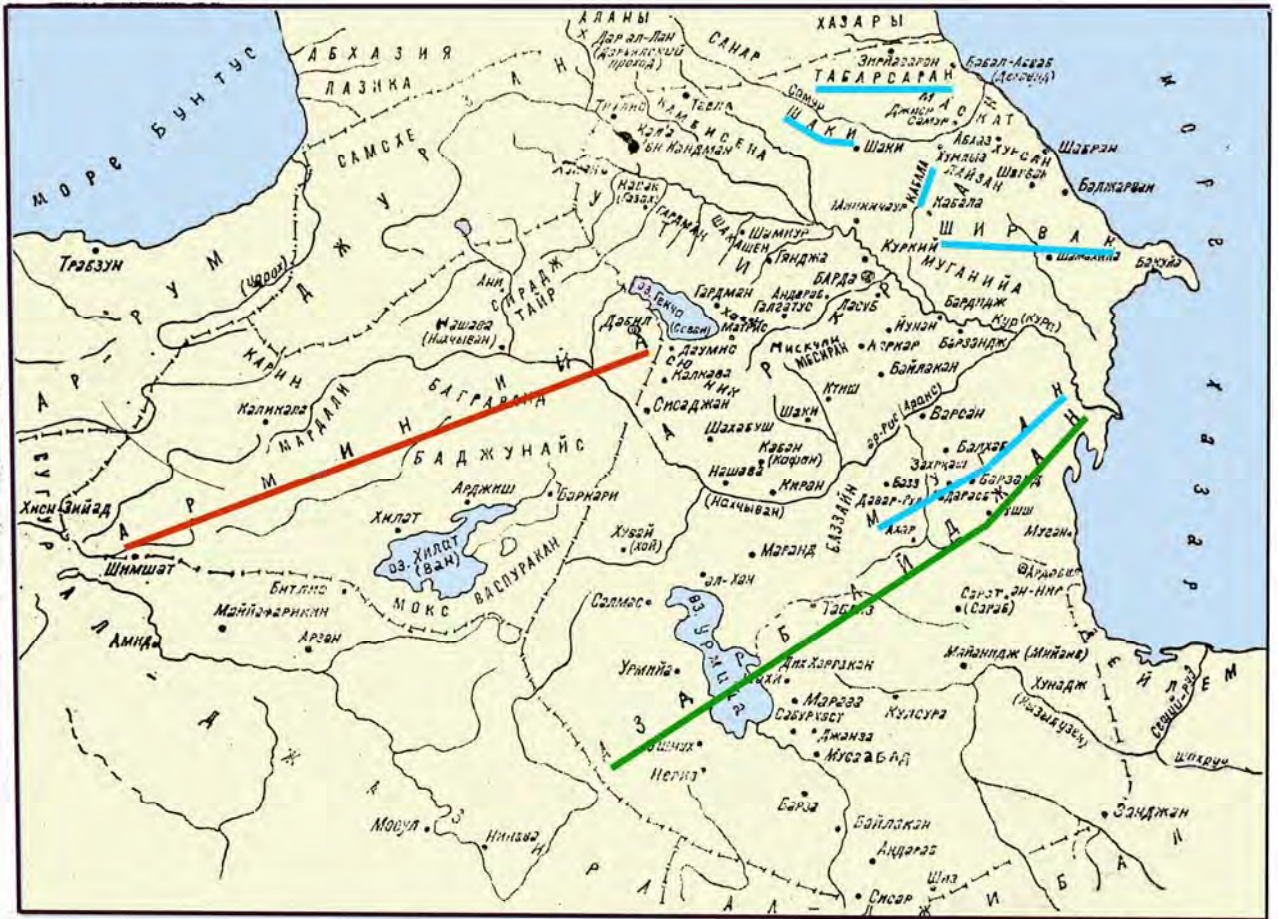
1. Միջերկրական ծով
2. Կասպից ծով
3. Կովկասյան լեռներ
4. Պոնտոսյան լեռներ
5. Եփրատ
6. Տիգրիս
7. Հայաստան
8. Աղվանք
9. Վիրք
10. Պարթևաստան, որն ըստ տեքստի ներառնում է նաև Մարաստանը
11. Դրախտը, Աղանը, Եփան և խնձորի ծառն ու օձը
12. Կարմիր ծովն ու Պարսից ծոցը

Ինչպես մյուս միջնադարյան քարտեզներում, այստեղ նույնպես Ատրպատականը նշված է իր հին՝ « Մարաստան» անվանումով, իսկ Աղվանքն առանձին երկիր է՝ տեղադրված Կովկասի հյուսիսում:

Պատ. 24– Վերի պատկեր «Էքսթորֆյան Աշխարհացույց» քարտեզում ցույց է տրված Կովկասի և Փոքր Ասիայի տարածքը, նշված են Հայաստանը, Աղվանքը և Մարաստանը: Ներքևում թարգմանաբար տրված են քարտեզի կարևոր տեղանունները, որոնց տեքստերի մանրամասն բացատրությունները կարելի է գտնել սույն աշխատության երրորդ գլխի 3.4.1 ենթաբաժնում: Քարտեզը ոչնչացվել է 1943-ին Հանովեր քաղաքի օդային ռմբակոծության պատճառով և հրդեհի ժամանակ:

1. Արարատ:
2. Նոյյան տապան:
3. Հայաստանը տարածված է Կասպադովկիայից մինչև Կասպից ծով:
4. Սա Հայաստանի շրջանն է:
5. Հայաստանի Պարտավ քաղաքը:
6. Սուրբ Բարդուղիմեոսի շիրիմը:
7. Արաքսը մի գետ է Հայաստանում, ելնելով նույն լեռներից, ուր ակունք է առնում Եփրատը:
8. Արաքսի վրա կառուցված Ալեքսանդրի կամուրջը:
9. Կողքիսի երկիրը [Աբխազիան]: Մասնագետները Ոսկե գեղմը տեղադրում են այստեղ:
10. Այս երկիրը, որը կոչվում է Աղվանք, բնակեցված է 26 ցեղերով, որոնք հայտնի են իրենց մաշկի շլացուցիչ սպիտակ գույնով և աշխարհ են գալիս սպիտակ մազերով:
11. Փոքր Ասիան արևելքում սահման ունի Կասպադովկիան և ծովը շրջապատում է նրա մյուս երեք կողմերը:
12. Կասպից ծով:
13. Կովկասյան լեռնաշղթա:

Карта 10. Арран Азербайджан и Арминия

Պատ. 25 - Այս քարտեզը վերցված է Բաքվում 1986 թ. հրատարակված 10-րդ դարի արաբ աշխարհագրագետ Իբն Խուրդադեբիի «Մամալիք վա Մասալիք» ձեռագրի ռուսերեն թարգմանությունից:

Ըստ հեղինակի բացատրությունների, քարտեզում Կովկասից հարավ գտնվող երկրների շարքին են.

1. Հայաստանը, որը Սամոսատից հասնում է մինչև Սևանա լճի արևելքը, տարածված Արաքսի հարավային և հյուսիսային ափերին [ընդգծված կարմիր]:
2. Ազերբայջանը Արաքսի հարավային ափին է, որը հասնում է մինչև Ուրմիո լճից հարավ ընկած շրջանը [սա հայերենով Ատրպատական անվանվող Պարսկաստանի պատմական հյուսիս-արևմտյան նահանգն է: Ընդգծված է կանաչով]:
3. Արաքսի հյուսիսային ափից մինչև Կովկասյան լեռներ տեղադրված են Սողանի, Շիրվանի, Շաքիի և Թաբասարանի խանությունները [սրանց միասնաբար տրված է Առան անվանումը: Խանությունների անվանումներն ընդգծված են կապույտով]:

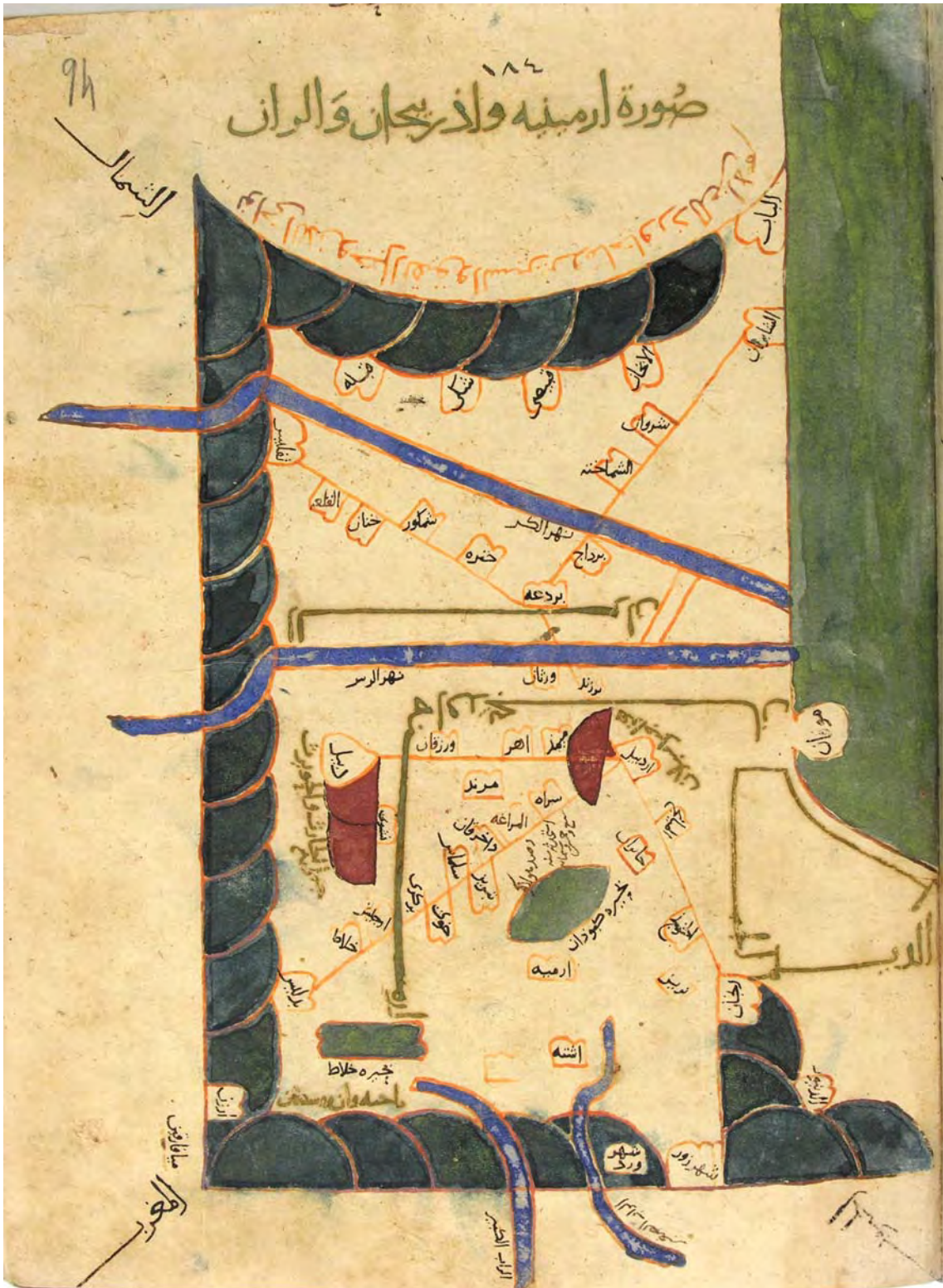
Սա պարզ մի փաստ է Առանի՝ Աղվանքի և Ադրբեջանի առանձին երկրներ լինելու վերաբերյալ, որը հրատարակվել է Բաքվում:

صورت ارمینیه واران واذرخان

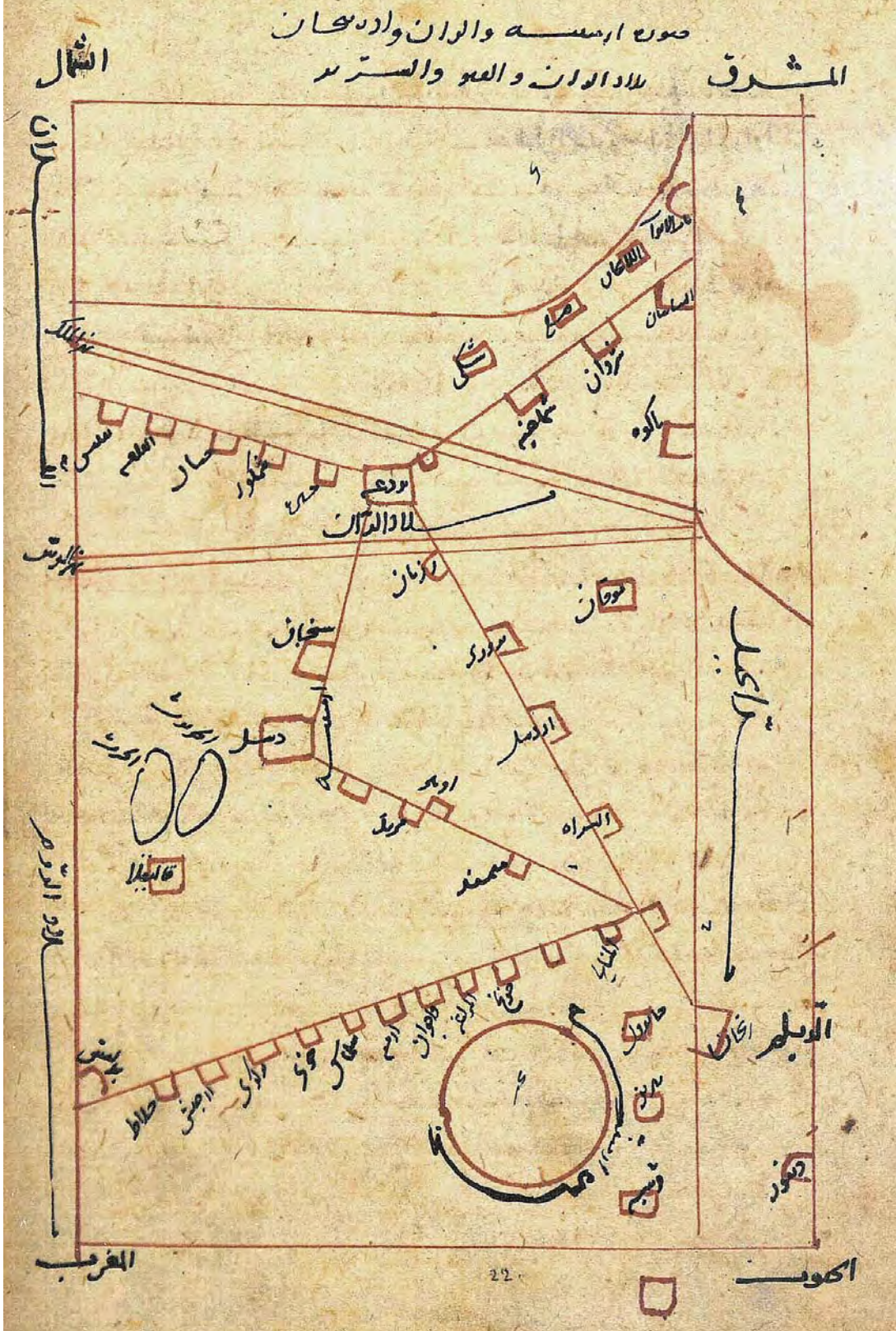
80

Պատ. 26 – Իսթախրիի «Ղայաստանի, Առանի և Ադրբեջանի քարտեզը»: Քաղաքների անվանումների համար տե՛ս Հինգերորդ գլխի 5.14 ենթաբաժինը: Աշուն կանաչով ներկված կասպից ծովի մեջ են հոսում Արաքսն ու Կուրը: Արաքսից հյուսիս և Կուրից հարավ ընկած շրջանը կոչվում է Առան: Ըստ տեքստի՝ Արարատներից հյուսիս և հարավ շրջանը կոչվում է Ղայաստան, իսկ կենտրոնի Սավալան լեռան հարավարևելյան շրջանը կոչվում է Ադրբեջան: Զվածն կանաչ շրջանները Ուրմիո և Վանա լճերն են: Քարտեզի բնագիրը գտնվում է Օբսֆորդի Բողլեյան գրադարանում, Սեծ Բրիտանիա:

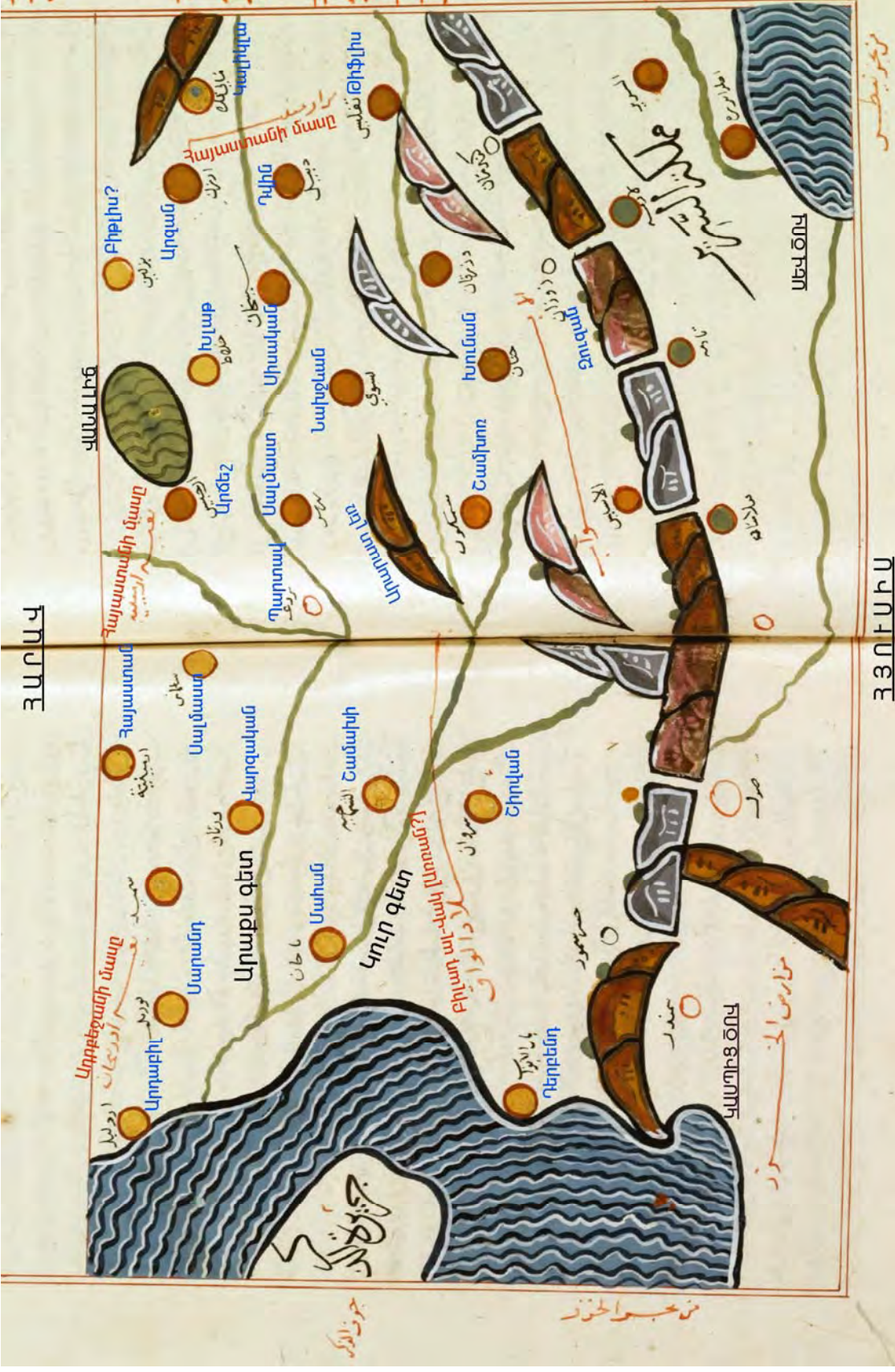

Պատ. 27 - Արաք աշխարհագրագետ Իբն Ջաուբալի՝ 973 թ. Հարավային Կովկասի քարտեզը «Սուրաթ ուլ-Արդ» (Աշխարհի պատկերը) գրքից: Քարտեզն անվանված է «Հայաստանի, Ադրբեջանի և Առանի քարտեզ»: Այստեղ Արաքսը և Կուրը ամեն մեկն առանձին հասնում են Կասպից ծով: Արաքսի մոտ նշված է Առանը, Արաքսի վրա և դեպի հարավ-արևմուտք նշված է Հայաստանը, հարավ-արևելքում է Ադրբեջանը: Մանրամասների և տեղանունների համար տես հեղինակի «Կովկասից հարավ երկրները» աշխատությունը, Երևան, 2007թ.: Քարտեզի բնագիրը գտնվում է Կոստանդնուպոլսի, Թոփկափու թանգարանում:

Պատ. 28 - Ալ Մուկարդասիի Հարավային Կովկասի քարտեզը, 985 թ.: Տե՛ս հիմնգրորդ գլխի 5.16 ենթաբաժինը և հեղինակի «Կովկասից հարավ երկրները» աշխատությունը, Երևան, 2007 թ.: Քարտեզի բնագիրը գտնվում է Բեռլինի քաղաքային գրադարանում:

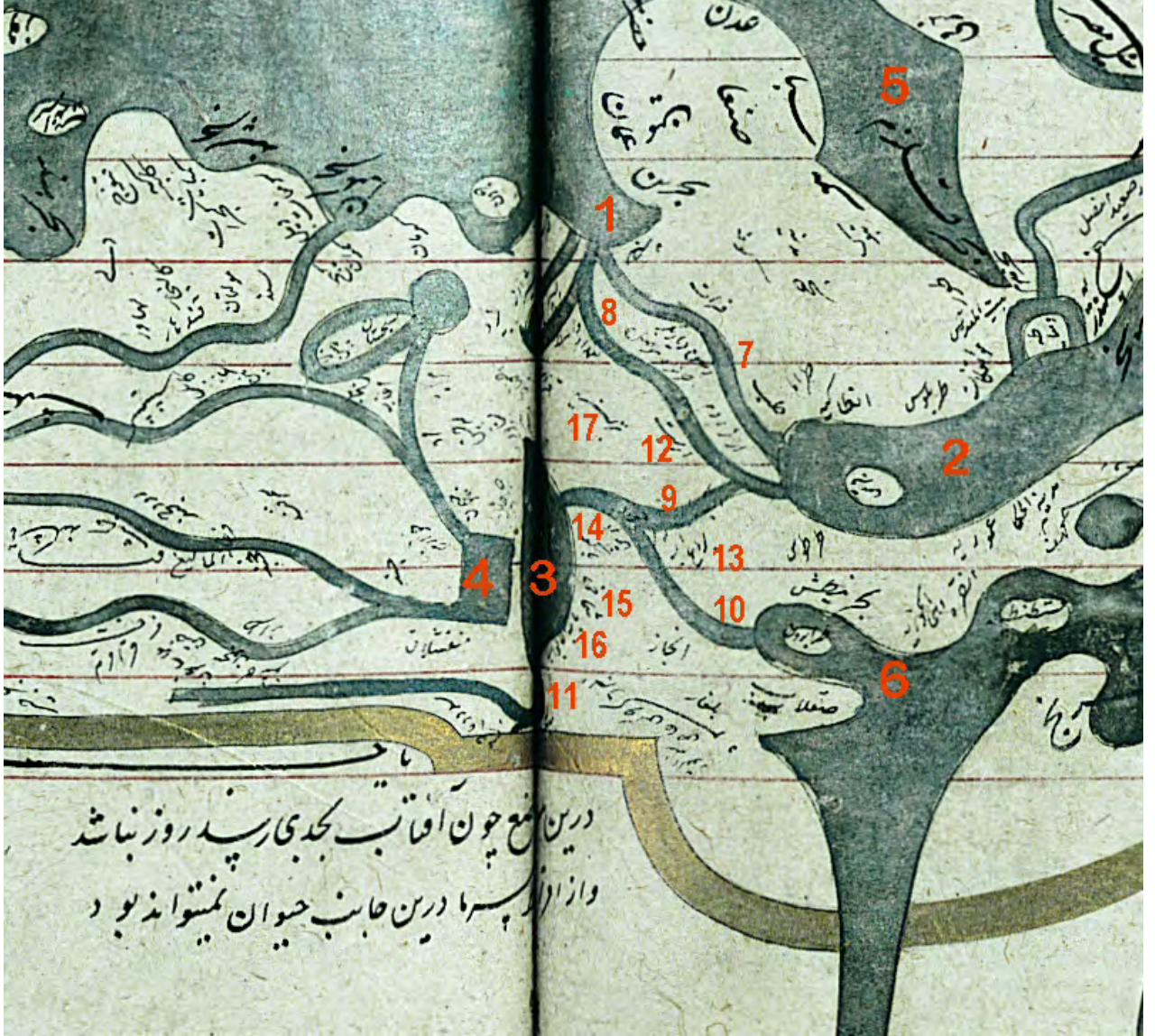
Handwritten text at the top of the page, likely a title or header in Armenian script.

ՀԱՐԱԿ

ՀՅՈՒՄԻՍ

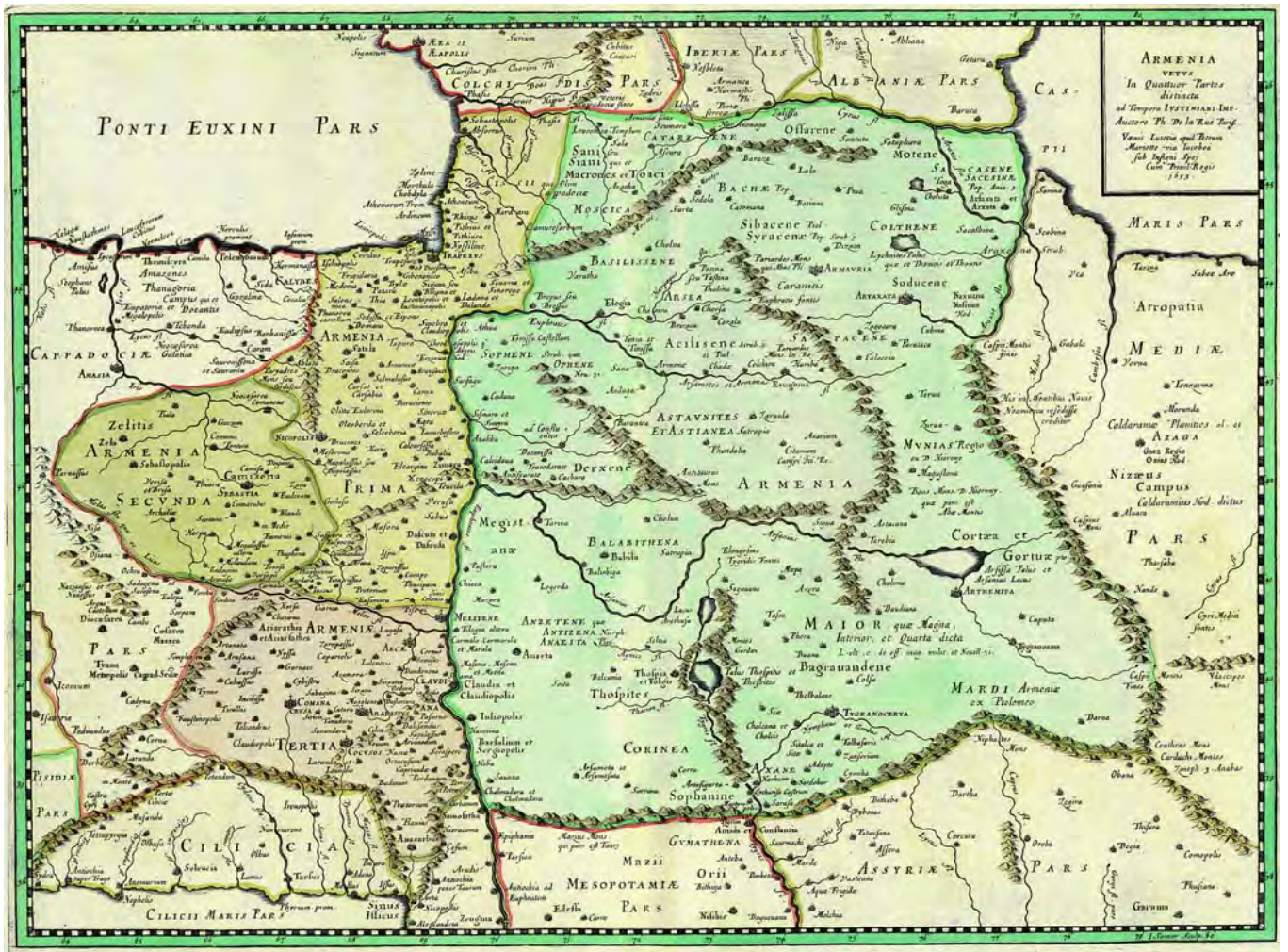
Պատ. 29 – Իրրիսի աշխարհագրական ձեռագրից Կովկասի հատվածը՝ տեղանունների փարզամալուրններով, 1154 թ.:
Բնագիրը գտնվում է Օբսֆորդի Բոլեյան գրադարանում, Մեծ Բրիտանիա:

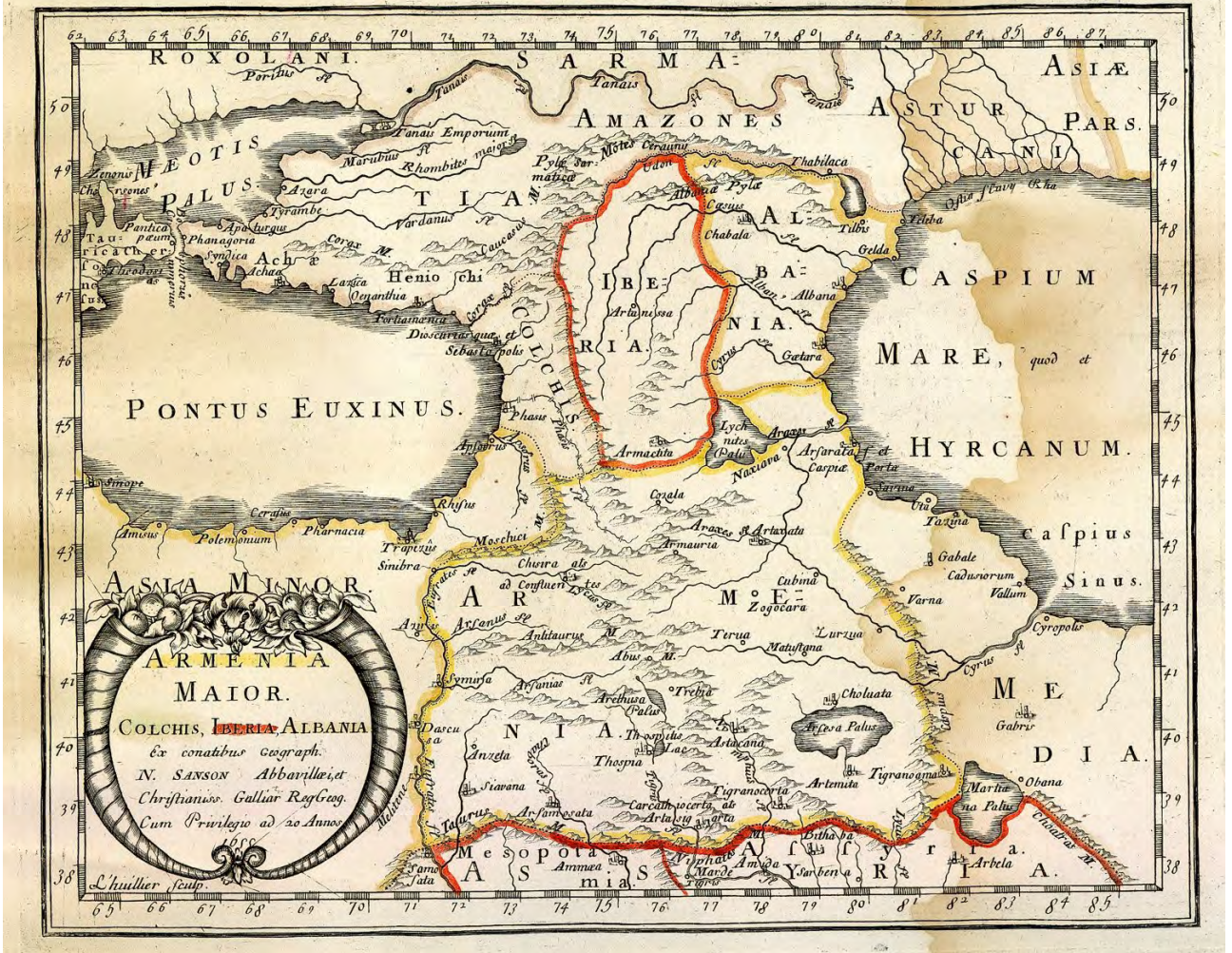
Պատ. 30 – Ղազվինիի՝ 13-րդ դարի «Աշխարհացույց» քարտեզից Միջին Արևելքի և Արևմտյան Ասիայի դետալը: Հարավը քարտեզի վերն է, իսկ տեղանունների վրա նշված համարները վերաբերում են ներքևի ցուցակի մեջ բերված թարգմանություններին: Ներքևում ձախի արձանագրությունը նշում է. «Այստեղ բավարար արև չկա, ցերեկ չի լինում, և ցրտի պատճառով կենդանիները չեն կարող ապրել»: Մանրամասների համար դիմել հինգերորդ գլխի 5.17 ենթաբաժնին: Բնագիրը գտնվում է ԱՄՆ-ի Բալթիմորի Վալտերզ արվեստի հավաքածուի մեջ:

1. Պարսից ծոց
2. Միջերկրական ծով
3. Կասպից ծով
4. Արալյան լիճ
5. Կարմիր ծով
6. Սև ծով
7. Եփրատ գետ
8. Տիգրիս գետ
9. Արաքս գետ

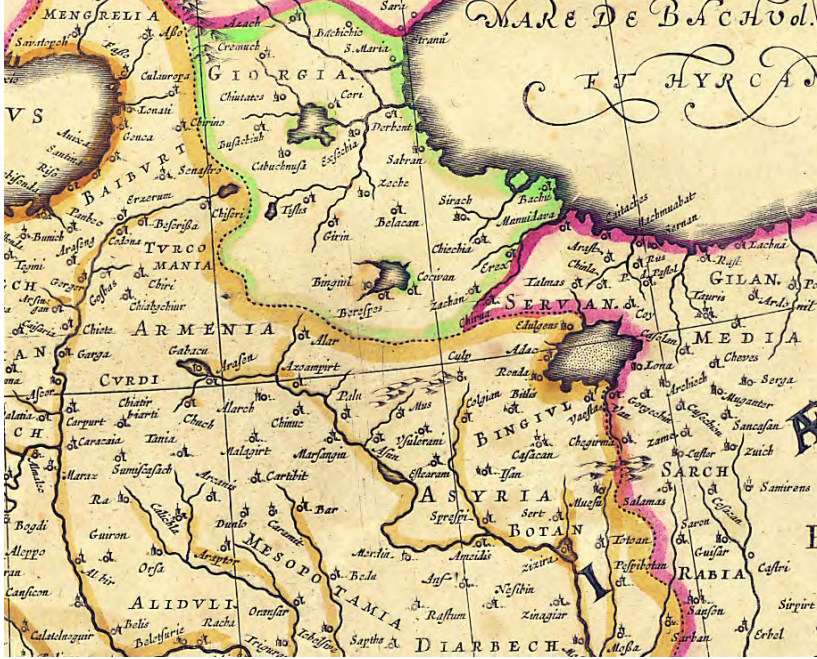
10. Կուր գետ
11. Կուզա կամ Էթիլ գետ
12. Հայաստան
13. Պարտավ
14. Բաքու
15. Շամախի
16. Դերբենդ
17. Թավրիզ

Պատ. 31 – Ֆրանսիացի քարտեզագիր Ֆիլիպ դե լա Ռյոլի՝ 1653 թվականին պատրաստած քարտեզն անվանված է «Հայաստանը Հուստինիանոս կայսեր օրոք»: Քարտեզում, բացի չորս Հայքերից, առկա են նաև հարևան պետությունները, որոնց շարքում են՝ հյուսիսում Ալբանիա-Աղվանքը, իսկ արևելքում՝ Ատրոպատիա-Ատրպատականը, որպես Սարաստանի մի մասը: Ռ. Գալչյանի հավաքածու՝ ԼոՆդոն:

Պատ. 32 – Ֆրանսիացի կարևորագույն քարտեզագետներից Նիկոլա Սանսոնի 1655 թ. հրատարակված «Մեծ Հայքի, Կողքիսի, Վիրքի և Աղվանքի քարտեզը», որը ցուցադրում է այս տարածաշրջանը հնագույն ժամանակներում: Ինչպես մյուս քարտեզներում, այստեղ էլ առկա են Հայաստանի հարևանները՝ Ալբանիա-Աղվանքը և Մարաստանը, որ հետագայում անվանվեց Ատրպատական: Ա. Կարապետյանի հավաքածու՝ ԼինԸ:

← Պատ. 33 - Բլաուի Ատլաս Մայրոջից վերցված Հայաստանի շրջանի քարտեզը, հրատարակված 1664-65 թթ.: Քարտեզում

Հայաստանի հարևանությամբ են Շիրվանը՝ նախկինում Աղվանքի մեկ մասը և Մարաստանը:

Ռ. Գալչյանի հավաքածու, Լոնդոն:

↑ Պատ. 34 – Պիեռ դյու-Վալի Միջին Արևելքի՝ 1676 թ. քարտեզը ցույց է տալիս Հայաստանը (որի ուրիշ անվանումն է Թուրքմանիա), հյուսիսարևելքում Շիրվանն է, նախկին Աղվանքը, իսկ Ադրբեջանը նշված է Իրանի Արդաբիլ, Ջանջան, Սուլթանիե և Խոյ քաղաքների տարածքի վրա, որոնք Իրանի Ատրպատական նահանգի քաղաքներից են: Հյուսիսային և Հարավային Ադրբեջաններն այստեղ նշված չեն:

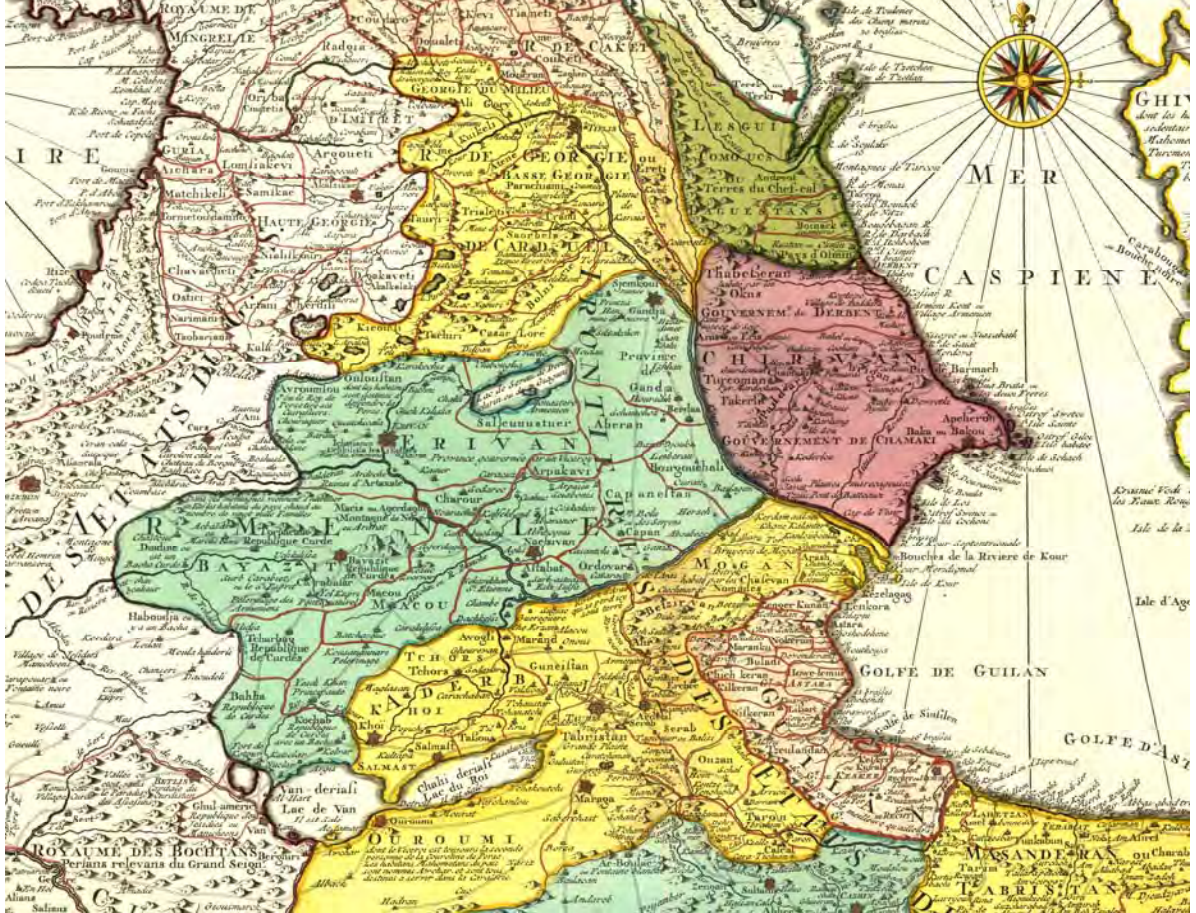
Ռ. Գալչյանի հավաքածու, Լոնդոն:

Պատ. 35 - Կոնդերի՝ 1718 թ. առլասից վերցված, Ուայգելի գծագրած «Հայաստան» քարտեզը ներկայացնում է երկու Հայաստանները: Քատեզում նշված են Փոքր Հայքը՝ արևմուտքում և Մեծ Հայքը՝ արևելքում, որը բաժանված է երեք երկրամասի՝ Հյուսիսային, Արևմտյան և Հարավային:

Հայաստանից հյուսիս առկա է Ալբանիա-Ադվանքը, իսկ արևելքում՝ Մարաստան-Ատրոպատենը, Իրանի Ատրպատական նահանգն իր հնագույն անվանումով:

Ռ. Գալչյանի հավաքածու, Լոնդոն:

Պատ. 36 - Դե-Լիլի 1730 թվականի ատլասի «Կասպից ծովի քարտեզ»-ից մեկ հատված: Քարտեզի այս մասը ներկայացնում է Կասպից ու Սև ծովերն ու նրանց միջև ընկած տարածքները:

Քարտեզի դետալի վրա կարելի է տեսնել Հայաստանի, Ատրպատականի և նախկին Աղվանքի տարածքները: Աղվանքի անունը գոյություն չունի, իսկ Ատրպատականը (Aderbijan), Իրանի Ադրբեջան նահանգն է՝ տեղադրված Արաքսի հարավային ափերին:

Հնագույն Աղվանքի տարածքը ներկայացված է պարսկական գերիշխանության ներքո որտեղ առկա են մի քանի մահմեդական խանություններ: Այստեղ, այսինքն՝ ներկա Ադրբեջանի Հանրապետության մոտավոր տարածքում տեղակայված են Դերբենդի, Թաբասարանի և Շամախիի խանությունները, որոնց համատեղ տրված է «Շիրվան» անունը: Հայաստանի անունը կարելի է տեսնել քարտեզի դետալի կենտրոնում՝ սկսած ձախից, որը գրված է Արևմտահայաստանից մինչև Կապանի մոտակայքը հասնող շրջանի վրա:

Ռ. Գալչյանի հավաքածու, Լոնդոն:

◀ Պատ. 37 – Պատկերը Յոհանն Բադիստ Դոմանի՝ 1748 թ. ատլասից վերցված Հայաստանի տարածաշրջանի քարտեզի հատվածն է։ Հայաստանը քարտեզի կենտրոնում է՝ Արաքսի զույգ ափերին։ Արաքսի հարավում է գտնվում Ադերբեյջանը կամ Ատրպատականը։ Հայաստանի հյուսիսում են Գյուրջիստանը (Վրաստանը), Քարթլին, Շիրվանն ու Դաղստանը։

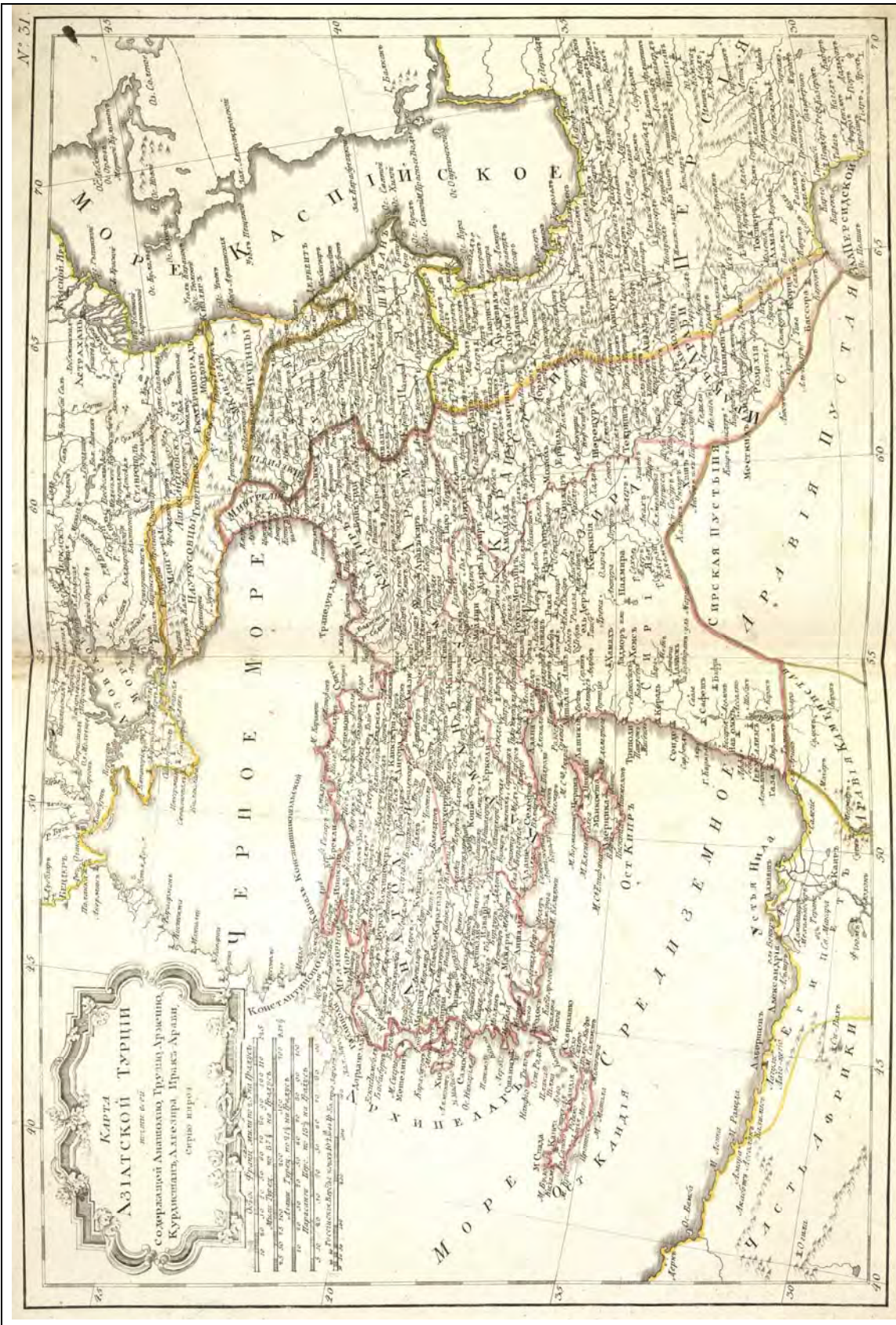
Ռ. Գալչյանի հավաքածու, Լոնդոն։

↑ Պատ. 38 – Մ. Ռոբերի՝ 1779 թ. «Հնագույն աշխարհը» քարտեզից Հայաստանի և հարակից երկրների հատվածը։ Այստեղ էլ, ինչպես վերի քարտեզում Արաքսի հարավում առկա է Մարաստան-Ատրոպատենը, իսկ հյուսիսում՝ Աղվանքը։

Այս «Հնագույն» կոչված քարտեզում ֆրանսիացի քարտեզագետը Արաքսից հյուսիս չի նշում «Ադրբեյջան» կոչվող որևէ երկրամաս։

Ռ. Գալչյանի հավաքածու՝ Լոնդոն։

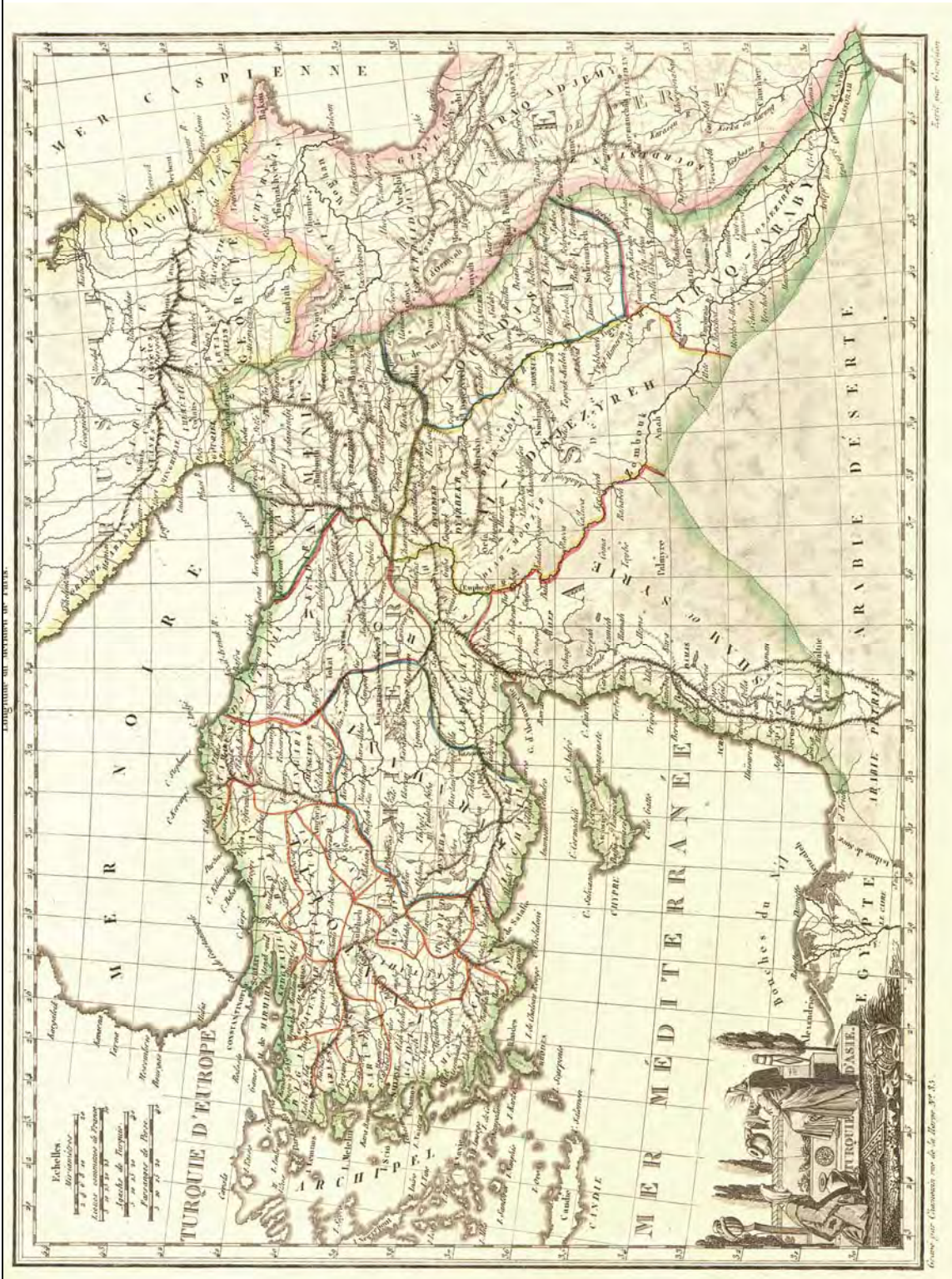

Պատ. 39 - Ասիական Թուրքիայի քարտեզը ռուսական 1793 թ. առկաից: Արևի են Հայաստանը, Արդատականը՝ Արաբիցից հարավ ասիերին, և Հիլվանը՝ Արաբիցից հյուսիս, ներկա Ադրբեյջանի Հանրապետության տարածքում: Բրիտանական գրադարան, Լոնդոն

Պատ. 40 – Կուրի և Թերեքի միջև գտնվող շրջանի գերմանական զինվորական քարտեզ, 1800 թ.: Այստեղ հիմնականում առկա են Շիրվանն ու Դաղստանը, որոնք տեղադրված են նախկին Աղվանքի տարածքում: Քարտեզում նշված են Բաքուն, Շաքին, Շամախին և այլ քաղաքներ, որոնց, ընդհանուր տրված է «Շիրվան» անունը: Աղբյուրն անվանումն այստեղ գոյություն չունի:

Ռ. Գալչյանի հավաքածու, Լոնդոն:

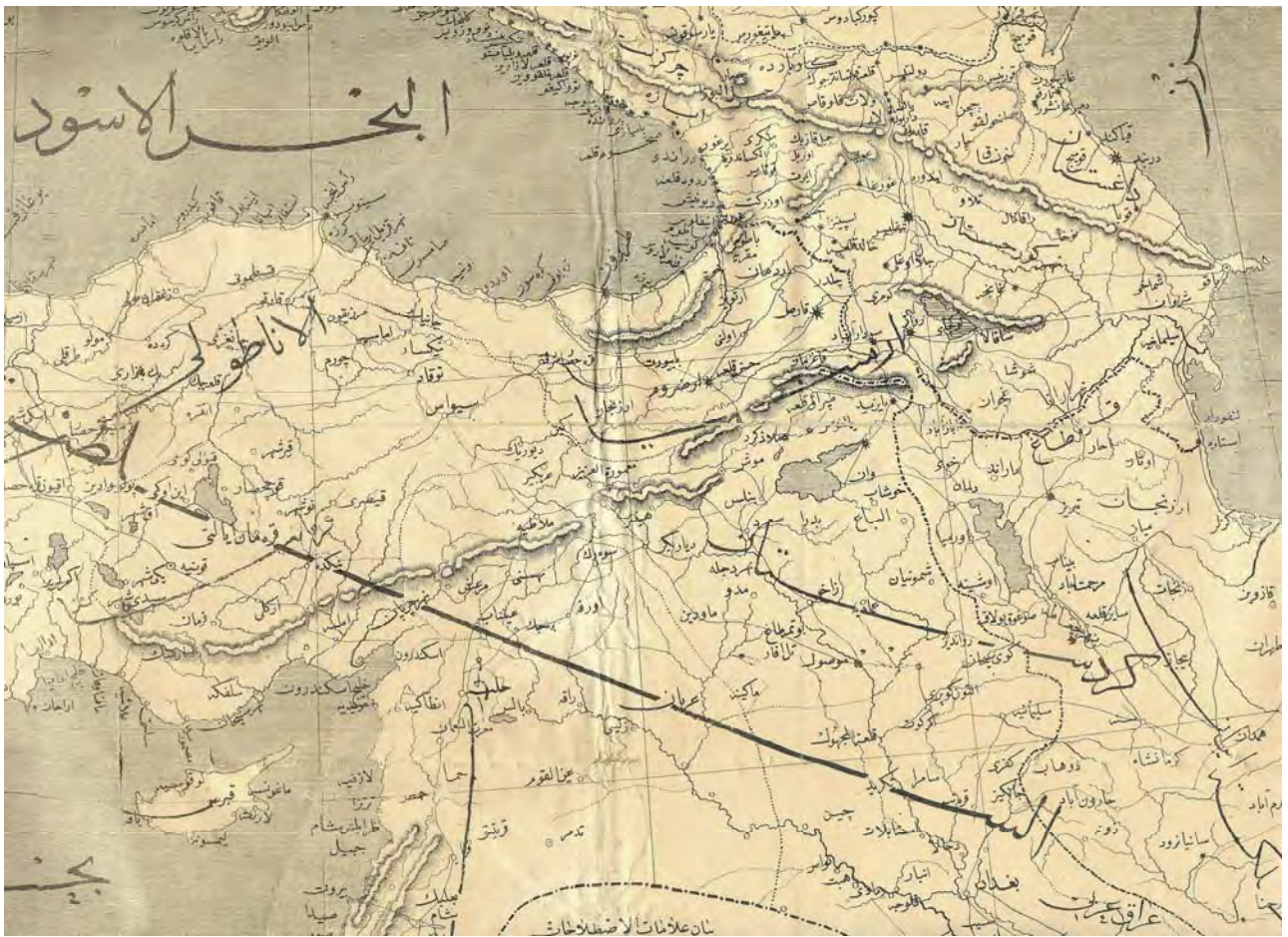

Պատ. 42 – Մալտե-Բիուրնի՝ 1812 թ. Փոքր Ասիայի քարտեզում առկա են Հայաստանը, Արաքսի հարավում՝ Արրեբջանը, իսկ հյուսիսում՝ Շամախին, Շաքին, Սուխն ու Բաբուն, որոնք նախկին Աղվանքի տարածքում են տեղադրված և ընդհանուր անվանված են «Շիրվան»։ Ռ. Գալչյանի հավաքածու, Լոնդոն։

Պատ. 43 – Յին աշխարհը ներկայացնող Ֆոն Սպրուների՝ 1855 թ. «Հայաստանը, Միջագետքը, Բաբելոնն ու Ասորեստանը» քարտեզը: Հայաստանից հարավ-արևելք և Արաքսից հարավ է գտնվում Ատրոպատեն-Մարաստանը, իսկ հյուսիս-արևելքում՝ Աղվանքը: Ինչպես բոլոր մյուս քարտեզներում, հակառակ Ադրբեջանի պատմաբանների ներկայացրած «Հյուսիսային» և «Հարավային Ադրբեջանների» տեսության, այստեղ էլ նկատելի է դրանց անհիմն լինելու պարագան:

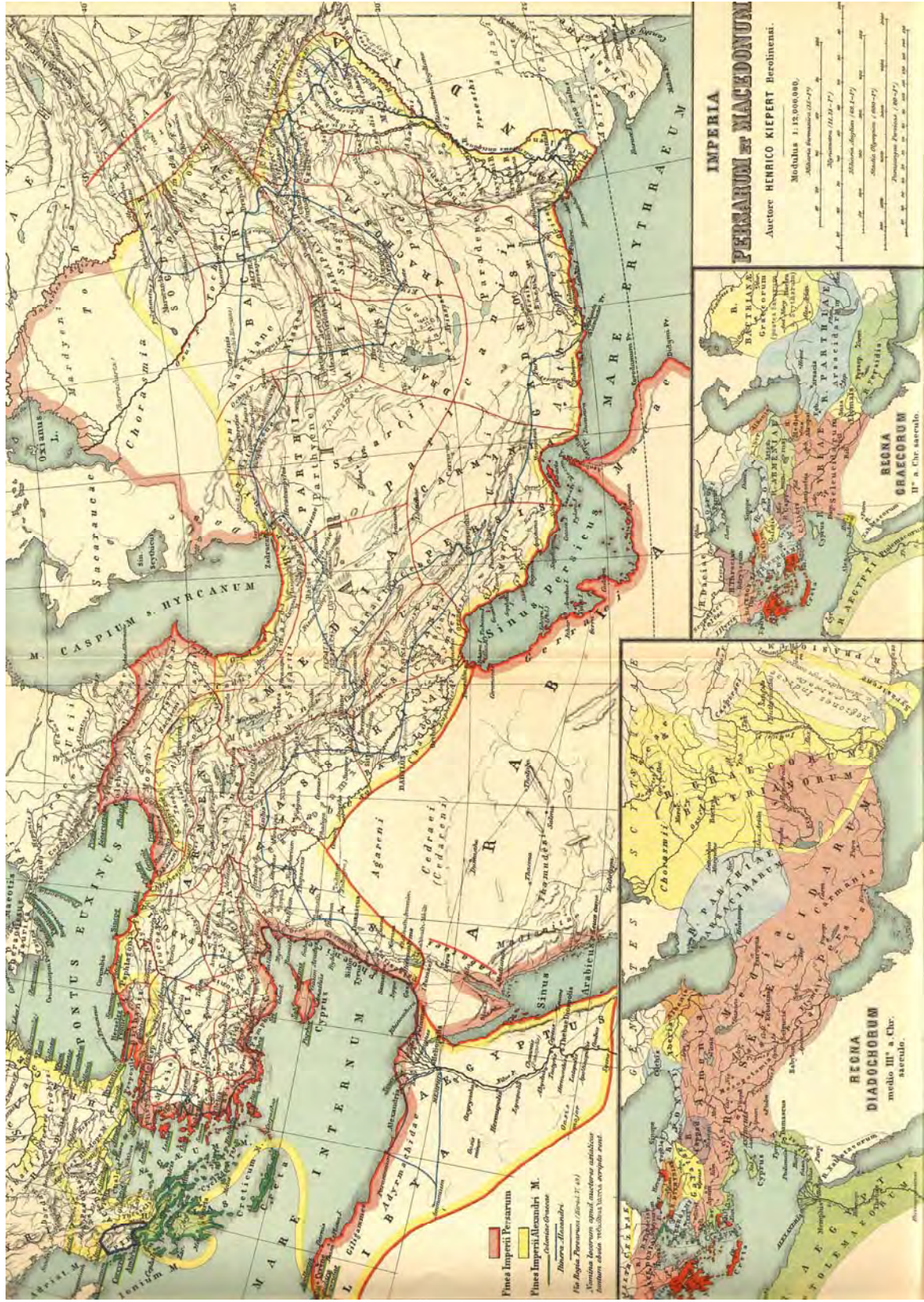
Ռ. Գալչյանի հավաքածու, Լոնդոն:

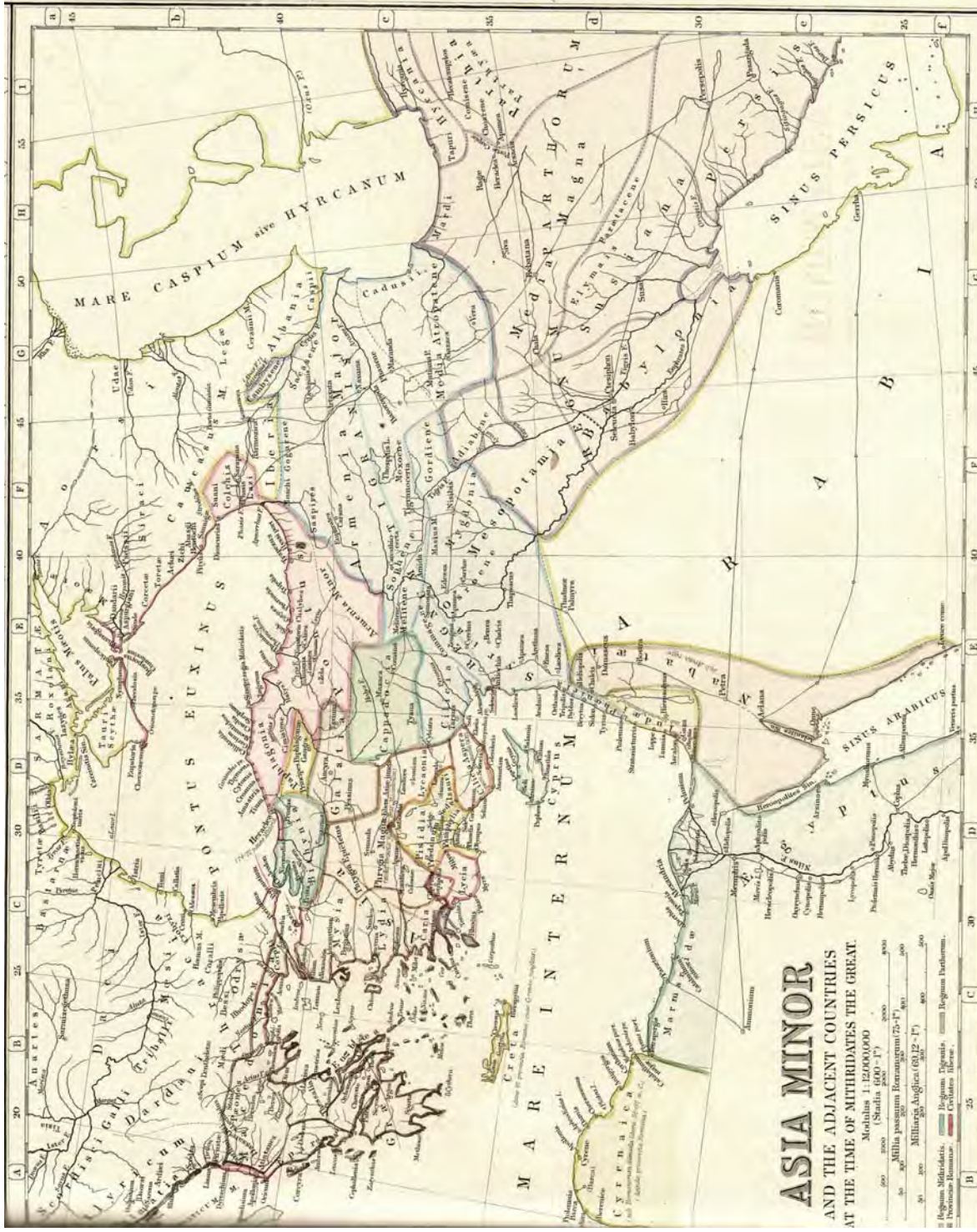
Պատ. 44 – 1877 թ. օսմանյան ռազմական այս քարտեզի վրա Սևանա լճից մինչև Արաքս և Երզնկա գտնվող տարածքի վրա գրված է «Էրմենիստան»՝ Հայաստան, իսկ Կուրից հյուսիս տարածքն անվանված է Շիրվան, ներառյալ Բաքու և Շամախի քաղաքները: Դաղստանը և Դերբենդ քաղաքը տեղադրված են Կովկասից հյուսիս: Իրանի հյուսիսում նշված է Ղարաղաղ շրջանը, իսկ նահանգին Ագերբայջանի փոխարեն սխալմամբ տրված է Արզնջան անվանումը:

Սա օսմանյան վերջին քարտեզներից է, որոնց վրա ամբողջ հայկական տարածաշրջանները նշված են Հայաստան ընդհանուր անունով: Նույն քարտեզում Ադրբեջանի Հանրապետության տարածքը անվանված է ոչ թե Ադրբեջան կամ Աղվանք, այլ Շիրվան:

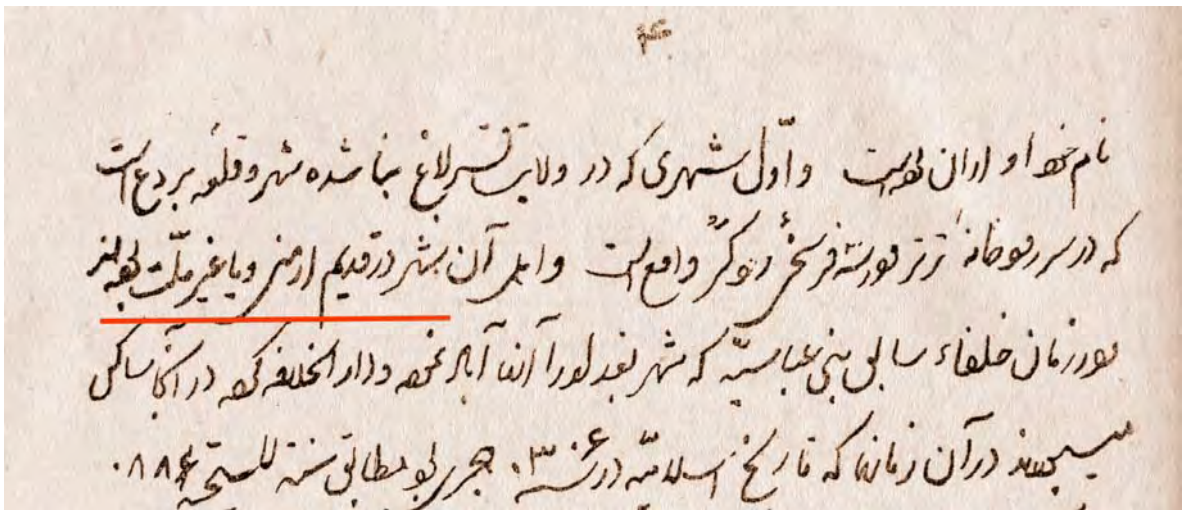
Ռ. Գալչյանի հավաքածու, Լոնդոն:

Պատ. 45 – Ալեքսանդր Մակեդոնացու գրաված տարածքները ըստ Կիպերտի, 1880 թ.: Արևելքի հայաստանը, Արևմուտքի և Արևմտյան հայաստանը, որը դեռ «Ատրոպատական» էր վերանվանվել: Ռ. Գալյանի հավաքածու, Լոնդոն:

Պատ. 46 – Հին աշխարհը Տիգրան Մեծի ժամանակ, ըստ Ջորջ Մյուլլերի, 1905 թ.: Առկա են ժապարհոն Հայաստանը, Արևանքը և Մարաստան-Ատրոպատենը, որը Տիգրանի գրաված տարածքներից է: Կրկին բացակա է Հյուսիսային Արևելքը: Ռ. Գալլիանի հավաքածու, Լոնդոն:

Պատ. 47ա - Սիրգա Ջավանշիր Ղարաբաղիի Ղարաբաղի պատմությունը ձեռագրի վերատպությունը Ախունդովի՝ 1959 թ. հրատարակած թարգմանության մեջ: Ընդգծված տեքստի թարգմանությունն է.

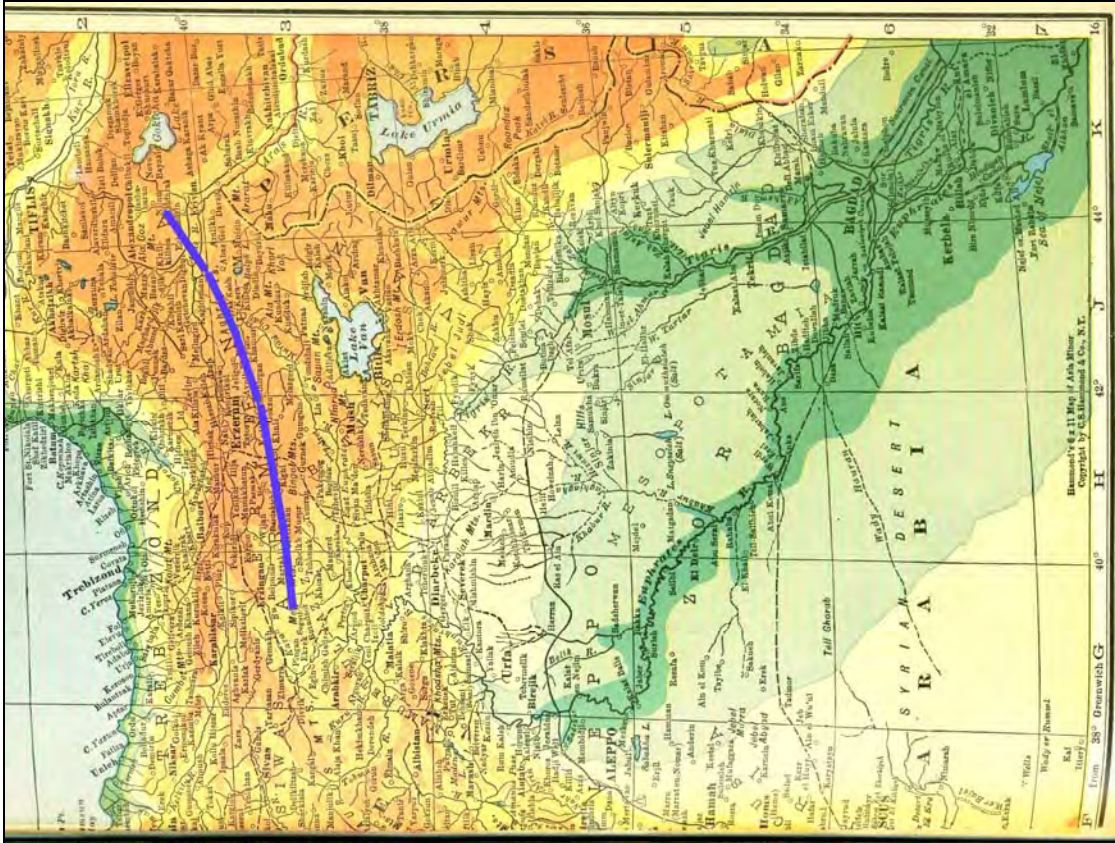
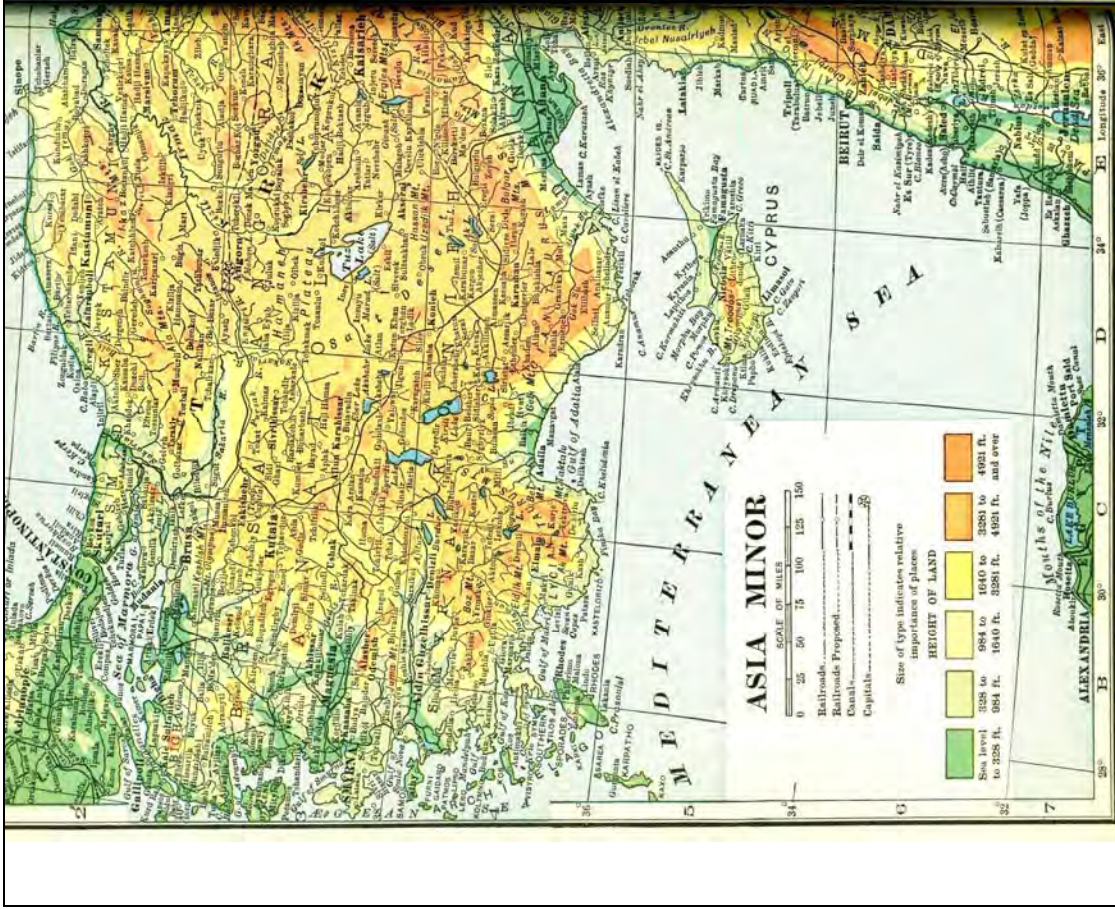
«Այս [Բարդաա-Պարտավ] հին քաղաքի բնակչությունը կազմված էր հայերից և այլ ժողովուրդներից»:

Гарабаг вилајетиндә салынан биринчи шәһәр Тәртәр чајынын үстүндә вә Күр чајынын үч ағачлыгында¹ олан Бәрдә шәһәри вә галасыдыр. Гәдимдә о шәһәрин әһалиси ермәни вә ја башга бир милләт имиш. Бағдады абад вә дарүлхүлафә едәрәк, орада сакин олан кечмиш Бәни Аббасијјә хәлифәләри заманында, ислам тарихи илә 306, христиан тарихи илә исә 886

Պատ. 47բ - 1959 թ. նույն հրատարակության մեջ վերոնշյալ պարսկերեն տեքստը ամբողջությամբ թարգմանված է ներկա Ադրբեջանի թուրքերեն, ներառյալ Պարտավի հայերը և այլ (կարմիրով ընդգծված):

Гарабаг вилајетиндә салынан биринчи шәһәр Тәртәр чајынын үстүндә вә Күр чајынын үч ағачлыгында¹ олан Бәрдә шәһәри вә галасыдыр.[?] Бағдады абад вә дарүлхүлафә едәрәк, орада сакин олан кечмиш Бәни Аббасијјә хәлифәләри заманында, ислам тарихи илә 306, христиан тарихи илә исә 886-чы илдә,² бу шәһәрин әһалиси мүсәлман олду. Бундан сонра олан Бејләган шәһәри-дир ки, ону Иран вә Фарс шаһларындан бири олан Губад падшаһ

Պատ. 47գ - 1989 թվականին Ախունդովը կրկին խմբագրել է նույն գիրքը, բայց այս անգամ հանել է վերը նշված և պատ. 47բ-ում կարմիրով ընդգծված՝ Պարտավում բնակվող հայերի և այլ ժողովուրդներին վերաբերող նախադասությունը: Նախադասության տեղը նշված է կարմիր հարցական նշանով:

Պատ. 48 – 1925 թվականի աներիկյան ատլասից վերցված Փոքր Ասիայի քարտեզը: «Հայաստան» անունը գրված է Արևմտախայաստանի և Արևելախայաստանի ամբողջ տարածքների վրա. կապույտ ընդգծումը հեղինակին է: Ռ. Գալսյանի հավաքածու, Լոնդոն: